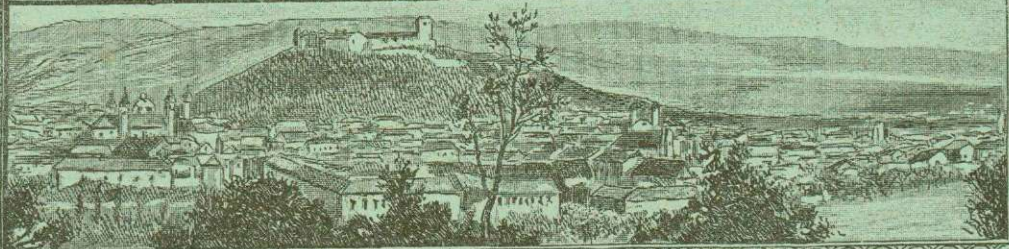

V Ljubljani, dné 1. listopada 1896.

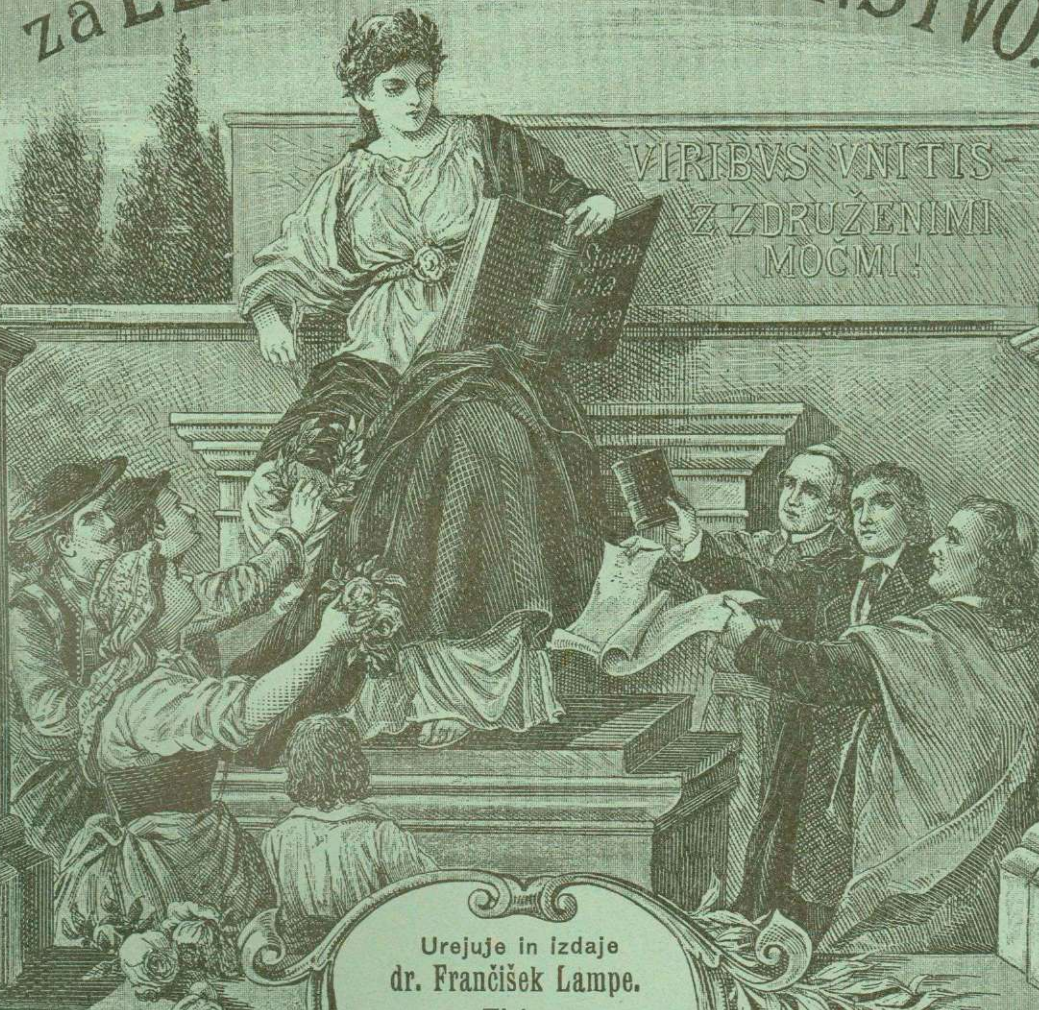
DOM IN SVET

ILUSTROVAN LIST

za LEPOSLOVJE in ZNANSTVO.

Leto
IX.

Štev.
21.

VIRIBVS VNITIS
Z ZDRUŽENIMI
MOCMI!

Urejuje in izdaje
dr. Frančišek Lampe.

Tiska
Katol. Tiskarna.

Vsebina 21. zvezka.

	Stran
1. Triglav. Zložil <i>F. S. Finžgar</i> . X. Jutro. — XI. Mrtvec	641
2. Na Gorenjskem. Zložil <i>E. Gangl</i> . 9. Pastir. — 10. Ptica lastavica. — 11. Studenec	644
3. Za pravdo in srcé. (Tragedija v petih dejanjih iz časa kmetiških uporov l. 1573.) Spisal <i>Anton Medved</i> . V. dejanje	645
4. Prve hiše. (Povest.) Spisal <i>J. Štrukelj</i> . (Dalje.)	654
5. Vzori in boji. Po prijateljevih pismih priobčil <i>Jož. Ošaben</i> . (Dalje.)	659
6. Ob stoletnici Riharjevega rojstva. Spisal <i>J. Levičnik</i> . (Dalje.)	667
8. K Jordanu in Mrtvemu morju. Spisal <i>dr. Fr. Sedej</i> . (Dalje.)	670
9. Književnost	672
Slovenska književnost. <i>Slovanska knjižnica</i> . 1. zvezek: <i>Poezije</i> . 2. zvezek: <i>Poezije</i> . 3. zvezek: <i>Zbrani spisi</i> . III. knjiga. — <i>Doneski za zgodovino</i> <i>Alojzijevišča</i> . — <i>Veliki katekizem ali krščanski nauk</i> . — <i>Knjižnica za</i> <i>mladino</i> . <i>Snopič</i> 7—21. — <i>Pedagogiški letnik</i> . VI. tečaj. — <i>Karmelska</i> <i>bratovščina sv. škapulirja</i> . — <i>Velika Pratika za navadno leto 1897</i> . — <i>Slovenska pratika za navadno leto 1897</i> .	
10. Razne stvari	672
<i>Zvezdoslovni koledar za mesec listopad</i> .	
Na platnicah: <i>Socijalni pomenki</i> . (Dalje.) — <i>Poziv slovenskim skladateljem!</i>	

Slike.

1. Jesenski obraz. Risal <i>M. Jama</i>	641
2. Pravoslaven pogreb v Bosni	649
3. Poslednje maziljenje. Slikal <i>Jouvenet</i>	666, 667
4. Betanija. (Ilustracija k spisu „K Jordanu in Mrtvemu morju“.)	670

Dobé se še letniki: IV. po 2 gld., V. po 3 gld., VII. in VIII. po 4 gld. 20 kr.

„Dom in Svet“ stane za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 10 kr., za četrť leta 1 gld. 5 kr. Za dijake na leto 3 gld. 40 kr., za pol leta 1 gld. 70 kr., za četrť leta 85 kr. V ptuje dežele po 1 gld. 20 kr. na leto več. Dobivajo se še vse letošnje (1896) številke.

Uredništvo in upravništvo je v Marijanišću. Za ljubljanske naročnike posreduje tudi „Katoliška Bukvarna.“

Jesenski obraz. (M. Jama.)

Triglav.

(Zložil F. S. Finžgar.)

(Dalje.)

X. Jutro.

Srditega viharja divji boj
Končan je bil. A zmagal ni vihar,
Ki prigromel je iz doline trentske,
In tisti ne, ki v Kranjski se je dvignil
Ter bučal mu nasproti nad Triglav.
Ob drugem drug je strele si razbil,
Povžil vihar viharja grozno silo,
Da v nič oblaki so se razpršili
In blede luni dali vladno žezlo.
Smehljaje se priplula je kraljica,
Zemljanov staro potrdila pravo:
Če dva se v srdcu bijeta pogubnem,
Dobičku tretji smeje se veselo.

Meglice osamljene, ki pod nebom —
Vojské ostanki — so veslale mirno,
Razpihal je ledeni jutrov dih,
Ki vël je po škrbinah gorskih vrhov
In pihal v žvižgu čez ledeno polje,
Kjer — mrzel — se še bolj napil je mraza.
Kot smrti hladna sapa je pobožal
Matijčetovo obledelo lice,
Ki ležal je omamljen sredi skal;
Obudil mraz ga je od nezavesti.
Počasi, težka se je sklonil kvišku.
Oči kot s trnjem ograjene — trudne,
Po udih mraz je spreletaval lovca,
Koleno klecalo je dregetaje,
In lice ga od hlada je skelelo.

Bledela že je nébesa kraljica,
Bledela ž njo vred zvezde — njene hčerke.
Na vshodu se je svital mladi dan.
A v glavi lovčevi se je temnilo,
Ker ni verjel spominu, da je res,
Kar pravil mu je o preteklem dnevu.
Le težke sanje moral je imeti — — —

„Dom in svet“ 1896, št. 21.

A v sanjah ni doslej po gorah blodil!
Nevihta ga je morda premotila? — —
Neviht nešteto že prebíl je v gori,
A vedno je vedril v zavetju suhem.
Nocoj obležal je pod milim nebom,
Da dež ga pral je in ga bíla toča,
Ker puh od strele mu je vzel zavest.
Ni tega razumeti mogel lovec,
Zato verjeti moral je spominu,
Ki slikal mu je vsako stvar na drobno:
Kakó slovó je vzel od mlade Mine,
Kakó je nehoté na Cmiru jokal,
Kakó potem drevíl se je v propast,
Ker ni se ognil trmast besni vihri.
Pa ni ubil ga Bog z ognjeno strelo,
V nesvesti ni se zvalil v črno brezno.
„Kdo varoval me je, predrzneža,
Ki kljubati sem hotel božji moči?“
Roke je sklenil verni dovški lovec
In tiho molil angelsko češčenje. — — —

Požirek brinjevca in grižljaj kruha,
Moči sta lovcu zopet poživila;
Oprt na palico premišljaj je,
Kam krenil bi, katero pot ubral?
Naprej, na levo in na desno prosta
Ponuja pot se lovcu brez domovja.
Nazaj, samó nazaj nikdar, nikdar!

Zato naprej je šel Matijče lovec
In s hojo grel si je premrte ude.
Ogrel si tudi kri je v mladem srcu,
In bílo mu srcé je kakor včeraj.

Po grušču hodil je, da plaz sipin
Uhajal mu je izpod urnih nog,
Čez jarke prhal je kot divja koza.

Ni dolgo hodil in dereze so
Zadrle se z ostrino v večni sneg.
Hrstela je pod njimi snega skorja,
Katero strdil je ledeni sever.
Zato previdno stopal je Matijče,
Da ni izpodletelo mu na ledu,
In ni potočil se po strmem hrbtu
Ter padel čez čeri v dolino Vrat,
Kjer brdka Mina v tihi koči biva.
Ker živ ni smel pred nje obličje več,
Mrtev zato ni prednjo hotel priti.

Pod snegom v strugah voda je bobnela
In naglo tekla po žlebéh v dolino.
Poslušal lovec je bobnenje vode
In skoro je naročal mrzlim valom,
Da naj pozdrav nesó v dolino tiho
Dekletu, ki jih bo zajelo v vedro.
Pa hitro se skesal je dovški lovec,
Šumenju te sporočil je besede:
„Povejte doli deklici še enkrat:
Nikdar ne bode v Rupnikovi koči
Matijče, dovški lovec, sitni gost!“

Naprej je zopet šel po trdem ledu,
Dokler na sedlo ni dospel visoko,
Kjer svet odpre se na bohinjsko stran.
Še dalje po grebenu se je plazil,
Prejahal je kameni most, ki veže
Triglava Vélikega strmo glavo
S Triglava Malega izboklim hrbtom.
Povspel se je še nekaterekrati,
Objel še krčevito nekaj skal,
In drzni lovec bil je — vrh Triglava.

Kot iz pleníc in rdečkastih povojev
Odvila mati bi rojeno dete,
Tako iz rožnih rok jutranje zarje
Priplavalo je solnce — zlato dete.
Po slemenih so prámeni se vsuli,
Zlatili gôr visokih stare pleše.
V dolinah ležal je še tihi mrak.

Meglice so visele nad vasmí
Ter zginjale pred solncem so počasi,
Kot dvigal lahko bi zaveso z oken,
Da zreš nemoten ves prirodni kras:
Morja ravnino sivo, laško polje,
Gorice vinske, suha kraška brda,
Ledene gore Švice in Tirolske,
Koroške gozde, rodovitno polje,
Dežele kranjske biserno oko,
Triglavskih virov dolge bele struge.
V soseščini planinske zelenice,
Kjer pasejo pastirji zdravo čedo,
Pa nepregledne kupe sivih skal,
Domovje ropnih ptic in divjih kozlov.
V Bohinju pa megleno jezero
Umákniti se ni hotelo solncu.
In vendar ni Matijče zrl drugam
Kot tje, kjer mati zlata spi v gomili.
Kako je drugekrati vriskal lovec,
Kako se čudil je naravi krasni,
Ko vrh Triglava je ponosno stal!
Okó ne čudi danes se naravi,
Srcé veselja mu ne prekipeva.
Mračnó v dolino gleda na meglò,
Ki trdovratno legla je nad Bohinj.

„Megla, le lêži gosta in pokrivaj
Z zaveso mračno ljubi kraj mirú,
Da sin nesrečni zrl ne bo gomile,
Kjer v prsti matere srce počiva.
Zakaj zapustil si domači kraj?
Zakaj drugod iskal mirú, zakaj?
Ljubav nobena ni tako globoka,
Kot mati ljubi svojega otroka.
Ko matere srce preneha bíti,
Tedaj ljubezni žarek odgorí ti.
Nobeno te tako ne bo ljubilo,
Ker jedno le je materino bilo.“

V dolino Vrat Matijče je pogledal,
Pogledal zadnjikrat — potem odšel
S Triglava — romar k matere gomili.

XI. Mrtvec.

Na desno lovec je zavil s Triglava,
Po ‚dimniku‘ nevarnem se je splazil,
Podričnil se je po obronku strmem,
Za sabo prožil je šumeči grušč,
Da kamen s sabo kamen je povabil
In v zboru hitel za predrznim lovцем;
Še jeden skok — Matijče stal je v melu.
Nevarna pot je bila dokončana. —
Postal je v mehkiem pesku dovški lovec,
Nazaj preduhe gledal je zijave,
Katere je izdolbel časa zob,

Izklesal žlebe hudournim vodam.
Pretresal mraz ga je ob tem pogledu,
In čudil se je, da prišel je živ,
In ni razbil na kosce se po skalah.

Kar dvigne plešec¹⁾ se ploveč znad Krme.
Perot mu črta v zraku širne kroge,
V ovinkih spuščá se na golo zemljo.
Matijče prime nehoté za puško,

¹⁾ Gorenjci imenujejo tako beloglavega jastreba.

Napne mu petelina mirni prst,
 Okó mu kot sokolje zažari,
 Kopito k licu varno si nasloni,
 Uprè je čvrsto v nepremično ramo.
 Razleže jeka se po goličavah. — —
 Perot omahne obstreljeni ptici,
 Na tla — boreč se s smrtjo — pade jastreb.
 A danes ni vesel Matijče plena,
 Ker sklenil je, da več ne bode streljal.
 Zato ni hitel k ustreljeni ptici.
 Počasi je korakal po globeli,
 Premišljal jastreba usodo žalno:
 V višavi sinji se poprej je dvigal,
 Perot predrzna je vesljala v zraku,
 Okó preširno zrlo je na zemljo,
 Vprašaje, kdo mi more škodovati?
 In zdaj? Zadelo ga je drobno zrno —
 Perot je strta, mrtvo je srcé,
 Okó skaljeno krije smrtna senca.
 Matijče, sam si obstreljena ptica!
 Beseda jedna te v srcé zadela,
 In strt polet je tvojega duhá,
 In strt trepet veselega srcá.
 Okó je solze senca omračila,
 Iz lepih sanj pozvan si spet na zemljo,
 Ki solzna bila je in bo dolina.

Globoko v misli take zatopljen
 Matijče bliža se globeli ozki.
 Snegà leží ob njej še debel plaz,
 In dnò takisto krije ledna skorja.
 Pri snegu se ustavi dovški lovec,
 S sokoljimi očmi pregleda plaz.
 In sredi njega mu oko zagleda
 Prostrto žrtev mirne svoje roke.
 Jermene pri derezah si pritrđi,
 Da varna bo stopinja v trdem snegu,
 Zakaj, gorjé, če zdrsne ti na plaz! —
 Po bliskovo te nese v dnò prepada,
 Kjer drzno glavo si zdrobiš ob skalah.
 Zato Matijče, vešč nevarnih potov,
 Oprezno stopa po ledeni skorji,
 Ter varno res dospè do mrtve ptice.

Kako bi s plenom, misli dovški lovec.
 „Da sem ubil te grabežljiva ptica,
 Pred dnem, ki mi zagrenil je življenje,
 Ponosno bi te nesel Mini kazat,
 Ponosno bi na Dovje s tabo šel.
 Sedaj pa je prepozno in zastonj!
 Zato ostani, sivec, na planini.
 Razprhne veter naj ti perje bujno,
 Kostí obeli naj ti dež in sneg.
 Però le jedno samo ti izrujem,
 Da vedno nosil bom je za spomin,
 Kedaj sem zadnjič sprožil petelina.“
 Però si vtakne za klobuk Matijče
 In vstane, da se vrne na stezó.

Premišljeno pregleda zmrzli plaz,
 Da našel bi najbližjo pot iz njega.
 Tedaj okó strmeče se ustavi
 Ob skali, ki molí iz srede plaza.
 „Moj Bog! Človeško truplo!“ vzklikne lovec.
 Ledena skorja zaječí glasno,
 Ker so dereze ostre jo orale.
 Sneženi prah se izpod nog kadí
 In kakor iskre žarne v stran prší.
 Matijče šine bliskoma po ledu,
 Še mar mu ni, da se življenja tvega.
 Nevarnost moč človeku vliva v žile,
 Da jeden zlahka delo dveh vrší.

Matijče zdrav obtičal je za skalo,
 Pripognil se je k mrtvem telesu,
 A hitro je odstopil za korak
 In kot iz jasnega zadet se zgrudil
 Na led je ter bolešno jeknil: „Otmar!“

Razlegal krik se je po mrtvih skalah.
 A kot bi razumele trde skale,
 Brez konca „Otmar! Otmar!“ so vršale,
 Kot bi novico grozno v svet trosile,
 Da jo triglavsko zvé pogorje celo,
 Da zvé jo slednja kočá na planinah,
 Da zvé nesrečna Rupnikova Mina.
 Da mrtev je prelepi ptujec — Otmar.

Matijče dolgo je sedel na snegu,
 Brezčuten — kakor led pod njim in skala.
 Oh nel! Teló samó je bilo mirno,
 A v prséh bil je grozoviti boj.
 Ljubezen in sovraštvo sta se bíla, — —
 Kot po viharju solnca trak prisveti
 Na zemljo, ki je trepetala v strahu,
 Tako Matijčetu se mir razlije
 Po bledem licu in po temnem čelu.
 Ljubezen zmogla je sovraštvo črno,
 In vest pokojna je hvalila lovca:
 „Ljubav si storil in krščansko delo
 Človeku, ki ti zgrenil je življenje.
 Tvoj svinec je ubranil ropni ptici,
 Da ni zadržala krempljev v mrtvo truplo
 In razkljuvala lepega obraza.
 Kostij pa razmetala po tokavah,
 Da bi nemirne čakale vstajenja,
 Prhnèč na tleh, ki niso posvečena.“

Matijče vstal je. Dolgo ni premišljal.
 Razgrebel s palico je trdi sneg,
 Obvezal z ruto Otmarju obličje
 In v grob ledeni skríl je mrtvo truplo.
 Potem je zlomil dolgo palico,
 Ki leta že mu bila je družíca.
 Na križ je zvezal konca in zasadil
 Rešenja znamenje na hladni grob.

Pred križem tem Matijče je pokleknil
In prosil ptujcu večnega pokoja.

Zamišljen z groba je odšel Matijče
Pastirjem praviti o nesreči bridki,
Ki ptujca je v vihartni noči strla.

O polnoči so drugo jutro šli
Iskat pastirji zagrebena truplo,
Da ponesó je k večnemu pokoju.
Matijče ni šel k žalnemu pogrebu,
Izginil je, nihče ni vedel kam.

(Konec.)

Na Gorenjskem.

9. Pastir.

Pozdravljam od srcá te tu med čredo,
Pastir, mož osiveli — trudnih let!
O, zdí se mi, da ti okušal bedo,
Pred prazno večkrat kot pred polno skledo
Posedal si, odkar te nosi svet.
Mordà prenašal žal si svojo voljno,
Mogoče, da je polnil srd srcé —,
Govôri, rad bi znal, kar ono vé,
Saj je življenje ti izkušenj polno!

In sivi mož v odgovor to mi dé:
„Star sem po letih, mlad po srci svojem,
V njem je veselje ono mi ostalo,
Ki z mano porodilo se na svet.
Ne tožim jaz, ker tožba ne pomaga,
Četudi včasih mraz in glad trpim.
V trenutkih takih zrem v pretekle dneve
In ob spominih zabim svoje bede

In tešim se, da pride lepši čas.
Ni žal ni jeza duše mi ne polni,
S tem, kar imam, povsem sem zadovoljen
In svojemu Bogú prepevam hvalo,
Da je takó in da ni slabše z mano . . .“

O, stavec dobrovoljni, čuj in vedi,
Da govor tvoj v srcé kot pesem sega,
Le škoda, da beseda se k besedi —
Kot meni zdaj — ne veže, ne prilega.

In sivi mož smehlja je zopet dé:
„Seveda je lepó, če govori se,
Da vjemajo besede se z besedo,
Kakor pri fari glas zvonov se druží:
A zdí se mi, da sto in tisočkrat
Bolj prija, da — čeprav brez lepoglasja —
Ne govorimo praznih le besed!“

10. Ptica lastavica.

Tudi tukaj si v planinah,
Lastavica ti —
Svet je tvoj in ti njegova,
Vsak se te razveseli.

Jaz pozdravljam te kot znanko,
Saj sem mlad, vesel
Čuval gnezdo ti pod krovom,
Kjer živeti sem začel.

Danes, ko ob meni letaš,
Mislim, da imaš
Zame srčno pozdravilo,
A povedati ne znaš.

Vidiš, z mano tudi včasih
Taka se godí,
Da srcé je čustev polno,
A besede zanje ní.

Pa molčiva, le molčiva . . .
Včasih je takó,
Najsi tudi bi govoril,
Ne umeje me vsakdó!

11. Studenec.

Studenec, ti bistri studenec,
Lesovje, grmičje in cvetje
Ob strugi te senči, ko v reke
Hitevaš ti hladno objetje.

In zdí se mi, kakor bi solzo
Ogromno zrl gorskega svéta,
Ki toči planina jo solnčna
Ob svoji krasoti zavzeta . . .

E. Gangl.

Za pravdo in srcé.

(Tragedija v petih dejanjih iz časa kmetiških uporov l. 1573. — Spisal Anton Medved.)

Peto dejanje.

Isto prizorišče kakor preje.

1. prizor.

Erazem. Katarina.

Erazem

(vleče Katarino za desnico).

Nikar se ne oziraj, Katarina!
Za manoj v grad! Ne boj se hudega!

Katarina

(plašna).

O Bog, gospod Erazem, kam naj grem?
(Na desni se čuje jok žená, vpitje otrôk, kliki môž.)

Erazem.

Le z manoj pojdi, dokler boj vrši.

Katarina.

Moj oče! oh, moj oče!

Erazem.

Je na varnem.
Dva moja hlapca sta ga skrivno vêla
V poprejšnje stanovanje za logarja.
Ne skrbi zanj! Ob kratkem spet ga vidiš.

Katarina

(nasloni se mu na rame).

Oh, ali boste milostljivi s kmeti?
Z Andrejem?

Erazem.

Če smo sveto obljubili,
Gotovo ne prelomimo obljube.
Nam ni po godu, da je vitez Turen
Tako ostèr in neobziren zdaj.
On pravi, da ima povelja stroga.
Ob njem je Valvasor, in to je dobro.
Krví ne bode tekla niti kaplja.
Le z manoj, z manoj, draga Katarina!

Katarina.

Tako nezmerno tesno mi je v srci.
Zakaj sem zapustila vás, Erazem!

Erazem.

Kaj hočeš v boju, deklica, početi?
Koga rešiti? Le umiri se!
In pojdi, pojdi! vse izteče dobro.
Zakaj ne upaš nič besedam mojim?

Katarina.

Naj idem torej! Bog nesreče varuj
Očeta in vaščane. Oh, kaj ne, da
Prosili boste za nje — morate
Prositi.

Erazem.

Ali naj ponavljam vedno?
(Odideta.)

2. prizor.

Dizma.

Ta je dosegel, kar je hotel! A jaz? O moj
denar! Ko sem mislil, da sem prišel do zaže-
lenega konca — ná, zdaj zopet ne vem, kje
leži moj trdo zasluženi denar. O vražji Andrej!
Vendar še jedno upanje imam . . .

3. prizor.

Prejšnji. Barbara. Valvasor.

Barbara.

Dizma! Zdaj si tukaj. Ti si ukradel najine
zlatnike! Kje si jih dobil?

Dizma.

Jaz nikdar. Kdo to trdi?

Barbara.

Videli smo jih v tvojem zaboju.

Dizma.

V mojem zaboju? O, da! Te ste videli, a
ti so moji, popolnoma jednaki vašim. Jaz sem
jih drago odkupil na Ogerskem od nekega ple-
miča, ki je ubožal. Le poglejte jutri v svojo
zakladnico, in videli boste, da so vaši še tam
in da so ravno taki, kakor moji.

Barbara.

Sicer ti bodi odpuščeno. Gospod Valvasor mi je pravil, da si prav za prav ti rešil najino življenje, ker si pribežal o pravem času v Krško. Zahvaljujem se ti za to in lahko ostaneš še nadalje naš služabnik. Upam namreč, da bodeš odslej v vseh stvareh zvest.

Dizma.

O, tisto pa, gospa! Zvest hočem biti vedno, kot sem bil do zdaj, v vseh stvaréh zvest.

Barbara

(obrne se k Valvasorju).

Jaz vam ne morem zadostno izraziti svoje hvaležnosti. Gospod Valvasor, bodite uverjeni, da vas nikdar ne pozabim.

Dizma

(spredaj zase).

Majhno preveč sem govoril. Zdaj je treba gledati, da bodo ti zlatniki zares jutri v zakladnici v gradu.

Barbara.

Jaz ne ostanem nič več tu. V nekaterih dneh odpotujem s sinom, in nikdar več ne bo stopila moja noga na ta kraj, kjer sem prebila te strašne ure strahú in sramote.

Valvasor.

Ne govorite o hvali! Nisem mnogo storil, a kar sem storil, to sprejmite za dokaz moje ljubezni do vaše rodbine. Časi so zares hudi, in gorjé, kadar prime nevešča roka vendar-le za orožje. Kmetom se ni godila povsodi pravica, a tudi ne povsodi krivica. O današnji dôbi se bo govorilo v poznejših časih mnogo. Premenile se bodo razmere med nami in podložniki, in krivda teh bojev pade morda bolj na nas, kakor na kmete. In morda s pravico. In tega mi ne zamerite, gospa: predno seže kmet od mirnega pluga po krvavem orožju, morajo se mu tla življenja pod nogami tresti. In tisti, ki ja tresejo in tisti, kateri tem pomagajo, odgovarjali bodo pred Bogom.

Barbara.

Gospod Valvasor! Vi ste zeló dobrohotni in dobrohotno sodite tudi o kmetu. Jaz ne poznam tega ljudstva. — Kje je moj sin Erazem?

Dizma.

Na grad je šel z — — na grad je šel.

Barbara.

Jaz grem za njim. Zvečer se vidimo pri nas v gostih. (Barbara odide.)

4. prizor.

Prejšnja. Uskoki.

(Privêdejo uklenjene Lokvanca, Obrča, Končana, Podlesnika, Andreja in več kmetov.)

Uskok

(Valvasorju).

Pripeljali smo ujetnike. Gospod vitez Turen je odšel v Krško, ker se mu nekaj mudi. Izroča nas torej v vašo oblast in skrb. Naroča pa, da morajo biti uklenjeni in varno zaprti, dokler se on sam ne vrne ali ne pošlje kakega poročila. Odslej se torej klanjamo vašim zapovedim.

Valvasor.

Slišal sem. Odšli bomo na Rako.

Lokvanec

(stopi pred Valvasorja).

To je torej obljubljena milost?

Valvasor.

Jaz sem storil svoje. Ne bojte se! Zdaj se pa spominjajte bridkih ur, ki ste jih prizadeli gospodu Erazmu in njegovi materi. Vaše ujetništvo morda ne bo dolgo trpelo in nihče vam ta čas ne skrivi lasú. Odkritosrčno mi bodete govorili, in jaz bom govoril za vas milosrčno.

Dizma

(Uskokoma, ki sta ob Andreju).

Jaz imam od gospoda Erazma temu nekaj sporočiti. Jaz sem grajski oskrbnik. Pustita ga torej, da se ž njim pogovorim.

Uskoka odstopita. (Lokvanec in kmetje govore v ozadju z Valvasorjem.)

Andrej

(mračno).

Kaj imaš govoriti!

Dizma

(s tihim glasom in mirnim vedenjem).

Andrej! Zdaj le poslušaj. Zdaj je prilika.

Andrej.

S teboj ne govorim, lopov!

Dizma.

Torej hočeš umreti! Pomisli, da Barbara in Valvasor vesta, da si ti streljal na Erazma. Če bodo drugi izpuščeni, ti ne bodeš. Pomisli! Mlad človek — umreti.

Andrej.

Če imaš kaj poštenega povedati . . .

Dizma.

Samo zate dobrega. Toda, Andrej, hitro, hitro mi odgovarjaj, zakaj vse je zgubljeno, če odidemo na grad. Kje naj potem še govorim?

Andrej.

Prični torej!

Dizma.

Ali veš, kje je moj zaklad? Ti gotovo veš.

Andrej.

Res je, da vem, ali na svetu ne zvé tega nihče več in ko bi mi rezali stremene raz hrbet.

Dizma.

Andrej pozabi, kar je bilo prej med nama! Kakor resnično Bog živi, jaz ti zdaj razodenem popolnoma resnico. Ali si hočeš rešiti življenje? (Andrej molči.) Ali veš, kje je Katarina? Na Raki.

Andrej.

Na Raki? Ne laži! Ne . . .

Dizma.

Andrej, mirno! Jaz — s svojimi očmi — sem jo videl, ko je šla z Erazmom. Andrej, ali hočeš imeti prostost? Hitro, mirno, da naju ne zapazijo! (Kmetje med tem padejo pred Valvasorja, a on jim namigne z roko, da naj vstanejo.)

Andrej.

O kam sem prišel! O krivica! o nezvestoba!

Dizma.

Povej, ali hočeš imeti prostost? Življenje ohraniš, zbežiš v Brežice. Vsa kmetiška vojska je tam zbrana. Lahko se vrneš nazaj močan, silen in se osvetiš in otmeš nevesto. Andrej, hitro! Če me hočeš peljati na ono mesto, kjer je zaklad zakopan, jaz te ponoči rešim. Poznam skrivne izhode iz gradú. Ti odideš, jaz odidem in se ne vrneva tako brž na Rako. In to je treba précej. Barbara hoče v kratkih dneh odpotovati. Ž njo pojde sin. S sinom pojde Katarina Odloči se!

Andrej.

Ali pa imaš resnico na jeziku? Rajši sem obešen, kakor od tebe prevarjen!

Dizma.

Za Boga, kako naj te o tem prevarim! Saj te vendar jaz preje odklenem in rešim, nego mi ti pokažeš mesto in izročiš zaklad. Le ti me lahko prevariš, a nikar mi tega ne stôri.

Andrej.

Jaz te bom čakal ponoči, toda . . .

Dizma.

Hitro, hitro! Sem gledajo.

(Uskoka stopita k Andreju.)

Lokvanec.

Nepozabljeno bo vaše ime, gospod vitez Valvasor, ako bodete branili pravico v tem času, ko je vse pozabilo nanjo. Z otroškim zaupanjem se torej izročamo vam.

Valvasor

(Uskokom).

Pojdimo!

(Odidejo.)

*Zavesa pade.***5. prizor.**

Logarjeva koč. Dve okni. Pod njima klop. Jutranji mrak.

Dizma in Andrej

(prideta hitro).

Andrej

(ustavi se).

O, počakaj, počakaj, Dizma, na tem kraju! Jaz ne morem naprej.

Dizma.

Andrej, ne bodi neumen! Midva sva kesna. Jaz te nisem mogel preje oprostiti. Kleti Uskoki popijejo vina, predno so pijani . . . Andrej, pojdiva!

Andrej.

Jaz ne morem naprej. (Na pol pade na klop.) O pretečeni časi! Vse je izgubljeno! Zakaj je tako prišlo? Sam sem. Ni ga na svetu, da me utolaži.

Dizma.

Za božji čas, kaj se obotavljaš! Jutro se bliža. Andrej, pojdiva, drugače sva oba izgubljena. Lepo te prosim, pojdi!

(Znotraj se sliši glasno sopenje.)

Andrej.

Kdo je notri! Nekdo je notri, Dizma.

Dizma.

I, kdo! Grajan je notri. Sam . . .

Andrej.

Grajan, Bog! Jaz ga moram videti, pozdraviti. O Bog. Ubogi Grajan! (Odpre lini.)

Dizma

(prime ga z obema rokama.)

Andrej! Ti si izgubljen, če se samo jeden hip mudiš. Vrni se potlej sèm. Pojdi zdaj. Ne moti starca v spanju, da se ne ustraši. Rotim te, pojdi! Samo nekaj trenutkov, in midva sva gotova. Potlej greš lahko précej h Grajanu. Vsaj prostor mi pokaži.

Andrej.

Hitíva torej! Hitíva!

(Urno odideta.)

6. prizor.**Grajàn**

(na ležišči v spanju).

Nebo je krvavo. — Veličastno! Naš kralj! Živi Bog našega kralja Matija Gobca. Prosti smo, prosti, prosti — Katarina moja hči! Bodi blagoslovljen, Andrej — Barbara umrla — Božja pravica — Božja pravica — Katarina, ti si blede. Noč je prišla — Ljudi vežejo — Jaz sem mlad, zopet mlad. O naša vojska velika — močna — kje si Andrej? — (Obmolkne.)

7. prizor.**Katarina**

(pride skrbno plašna).

Moj dobri Bog v nebesih! Tukaj sem. Usôpla sem se, kakor bi letela.

(Po premoru.)

O to srcé mi dalo ni mirú.
Na hip očij zapreti nisem mogla.
O, da sem zopet tukaj, oče, oče!

(Šepetaje:)

On spi gotovo. Ali naj ga vzdramim?

(Gre k lincam.)

In line so odprte. Mraz je zunaj.
Jaz jih zaprem. Pozabil je zapreti.
Ubogi očka, star in slep in sam!

(Gre strani. Odločno:)

Ne! Sam ne sme trenutka več ostati
In bodi čas jednak viharju buren.
Ob meni mora biti, mora, mora!

(Sede na klop.)

Jutranji mir. — Ni ptiča v gozdu čuti.
Ta veter pa, ki v moja lica piha,
Tako gorak je, kot da pomlad sluti.

O ti priroda, v zimskem gozdu tiha,
Spomine glasne vzbujáš meni ti.
Moj očka spi in moja mati spi.

(Poklekne na desni na grob.)

Tu moja mati spi že mnoga leta
In zre z nebes na mene in očeta,
O, da bi jo poznala kterikrat!
Da kterikrat bi pala ji v naročje
Tolažbe, svèta milega iskat
In jokati ji na srci po otročje!
Zaupno — neobupno. — Mati moja,
Vesèli se na nebu duša tvoja,
Uživaj mir, saj ga ne motim jaz,
Jedina tvoja hči, na svetu sama.
Le mirno spi in čuj nad nama,
Nad manoj in očetom, zlata mati,
In če je bil usmiljen tebi Bog,
Usmiljen bodi tudi meni, hčeri.

(Vstane in se prekriža.)

Še vedno mirno.

(Gre odpret lini.)

Grajàn

(v sanjah):

Lokvanec, Lokvanec!

Katarina

(tiho, plašno):

On sanja.

Grajàn.

Imèl sem jo, da bi jo tebi dal. — Ni je.
Meni so jo vzeli. — Katarina, nikar! Pojdi nazaj, — k meni nazaj! —

Katarina.

Govorí o meni — Bog!

Grajàn.

Grajske gosti! Hú, hú. — Andrej, ne jókaj!

(Katarina z rokama pokrije obraz.)

Rešil si jo iz turških rok. Prosta je. Drži me, drži me! Padam — joj —!

(Vzbudi se.)

Kje sem, kje sem — tukaj sam? O jaz nesrečnež!

Katarina

(skoči k lini. Glasno milo):

Oče, oče, jaz sem tukaj. Vi niste sami. (Hití k vratom, a so zaklenjena.) Odprite, odprite! Ali čujete, jaz sem, vaša Katarina!

Grajàn.

Ali je res, Katarina? Ali je tvoj duh?

Pravoslaven pogreb v Bosni.

Katarina.

Odprite, oče, da vas objamem! Vi molčite. (Sama zase:) O Bog, kako so težki hipi čakanja! Odprite moj oče! Kako vam je? Vi ste zdravi in niste več hudi. Kaj ne, da ne? Ne, ne!

Grajàn

(odpre vrata).

Moja hči! Od kod si prišla?

Katarina

(pade mu na vrat).

Oh, oče, da vas zopet imam.

Grajàn

(odmakne jo).

Moja hči, od kod si prišla?

Katarina.

Zakaj me vprašujete? Saj veste!

Grajàn.

Moja hči, od kod si prišla?

Katarina.

Vi me tako hladno vsprejemate! Moj oče, ali nisem vaša jedina hči? Ali niste vi meni vse na svetu? (Hoče ga objeti, Grajàn jo odmakne.)

Grajàn.

Jaz vprašam zadnjič: Od kod si prišla?

Katarina.

Od kod? Saj veste . . . Prišla sem z gradú po vas, po vas —

Grajàn.

Potem se vrni na grad, potem beži od tega nekdanjega srečnega kraja, potem ne žali sivega očeta, ki stoji z jedno nogo v grobu, potem ne oskrunaj (glasno) s svojo kletno stopinjo tal, kjer počiva tvoja mati.

Katarina

(omahne na klop).

Moj oče, kaj mislite o meni! (Glasno:) Kaj ste izrekli? Ali nisem vaša hči jedina? Ali niste vi moj oče jedini? Vaše besede so meč. Izrecite jih še jedenkrat, in jaz se zgrudim na tla.

Grajàn.

O Katarina, kaj si storila, ko si zavrgla svojega očeta! Kaj sem ti storil? (Zajoka.) Izdajalka svojega kmetiškega rodú, nezvesta svojemu rešitelju, prijateljica naših največjih

sovražnikov! O da bi ne bil vsaj jaz — tvoj oče —! Molčiš? Ali si odšla? — Le môlči, le odidi! Zapusti svojega očeta, naj slep tava, dokler se v večni temi ne ubije!

Katarina

(doslej kot okamenela, mirno udana):

Jaz sem prišla po vas, da bi vas peljala v mirno, lepo življenje: vi me pehate od sebe. A jaz ne pojdem od vas poslej nič več, da se ne uresničijo vaše misli.

Grajàn.

Ti pojdi od mene! Kamor želiš! Sama si volila, sama ravnaj! Ti nisi več hči, ni pastorka, nič, nič, manj, veliko manj ko ptujka. O Bog, kako si me ti kaznoval! (Udari se po čelu, kvišku obrnjen z obrazom.) Kako si me ti kaznoval! In zakaj! Ali je nisem ljubil, varoval, učil —! Vzel si telesu vid, da ne vidim solnčnega žarka, in zdaj, zdaj si mi pogasil, zatrl tudi žarek dušne ljubezni. Vse izgubljeno. (Katarina nepremično sedi na klopi.) Pa saj pojdem kmalo tjekaj v mirno deželo k svoji pravi Katarini, ki me je zares ljubila. Pustil bom nehvaležni svet. Moje moči se manjšajo. Potlej je vsega konec, kadar me mrtvega položé v mrzlo zemljo.

8. prizor.

Prejšnja. Andrej.

Andrej

(stopi nenadoma).

Oče Grajàn, Bog z vami. (Ko zagleda Katarino, pobledí.)

Katarina

(zgane se osupla).

Andrej!

Andrej.

Oče Grajàn, saj me poznate!

Grajàn.

Ali nisi —? O, ti si Andrej, moj sin, Andrej, daj mi roko!

(Katarina hoče oditi.)

Andrej.

Počakaj! Ali nimaš nič novega povedati? Morda smo zadnjikrat skupaj. Mudi se ti. Vem, zakaj. A le počakaj! Prišel sem samo po slovó.

Grajàn.

Kdo te je rešil? O, jaz sem mislil, da si mrtev. Zahvaljen Bog, da si živ!

Andrej.

Kdo me je rešil! Kaj tisto! Pravična božja roka in krivična Dizmova. Kako ste prišli vi sèm?

Grajàn.

Ne vem. Pripeljali so me sinoči, stražili me, da se je naredila noč. Zaprl sem se in zaspal. O, dragi Andrej, da si tukaj! Ali si varen?

Andrej.

Ker vidim oba, čutim se varnega. Meni je malo do življenja.

(Katarina hoče zopet vstati.)

Počakaj, Katarina, počakaj!

Katarina.

O, Andrej, pusti me! Govorita sama! Potem se vrnem.

Andrej.

Poslušaj naju, vsaj očeta poslušaj!

Katarina.

Jaz sem ti izprosila življenje.

Andrej.

In v istem trenutku prinesla smrt. Jaz te ne izpustim, dokler se ne ločim.

Grajàn.

Pusti jo, Andrej! Ne govôri ž njo! Pojdi k meni! Ti si moj sin. Tolaži me! Pomagaj mi! Vôdi me! (Andrej gre k njemu in mu dene roko čez rame.) Tako, Andrej! Tako sem zapuščen, tako slab. Na svetu nimam žive duše, da bi me ljubila.

Katarina

(pade pred očeta glasno jokaje).

Moj oče, kaj sem vam storila? Iz ljubezni do vas sem se vrnila, iz ljubezni do vas hočem ostati tukaj.

Andrej

(zbadljivo).

Velika ljubezen zares! Zato je zame ni nič ostalo. Katarina, daní se! Nekaj besed hočem še s teboj govoriti. Toda ne pred očetom. Vstani!

(Katarina vstane in se vrže očetu na prsi. Grajàn jo odmakne.)

Katarina.

Vi moríte svojo hčer. Bodi! Bog na nebu vé, da sem nedolžna, in on me bo mileje sodil kakor vi. (Gre od njega.)

Andrej

(prime jo za roko).

Čas je prišel. Dan se bliža. Pojdi z menoj, privošči tudi meni malo besedic. (Potegne jo za seboj.) Nisem mislil, da bom tako kmalu govoril s teboj.

Katarina

(brani se s plašnim pogledom).

Andrej, pusti me, pusti me! Jaz ne grem s teboj. Govôri tukaj! Oče! (Potegne jo s silo za seboj, da izgineta.)

Grajàn.

Andrej, Andrej! Ne govôri ž njo! Ona te ni vredna. (Zadaj se začuje jok Katarine.) Ali si odšel? Kje si? Vrni se k meni, daj mi vsaj desnico. — Ali sem zopet sam?

(Izza prizorišča se čuje govor.)

Katarina.

Križani Bog! Andrej, kaj imaš v roki? In čemú? Gorjé!

Andrej.

Kmalu bo vedelo o tem tvoje srcé.

Katarina.

Andrej, Andrej! Oče, oče! (Glasno ihti.) Izpusti me, prizanesi mi!

Andrej

(z globokim glasom):

Katarina, zakaj me nisi ljubila? Katarina, zakaj mi nisi tega povedala? Ali ne pomniš, ko sem rekel, da te ne pustim (divje, počasi) za nič — nikdar — nikomur na vsem svetu. Spravi se z Bogom!

Katarina.

Andrej, prosim, prosim, prosim . . .

Andrej.

Prepozno!

Katarina

(bolestno vzkrikne):

O Jezus!

9. prizor.

Grajàn. Katarina.

Katarina

(tišči obe roki nad prsi).

Pomoč — oče — pomoč — Bog!

Grajàn.

Kje si, Andrej?

Katarina

(pade pred očeta).

Šel je — prebodel me je — oče — jaz — jaz. (Nasloni se mu na kolena. Grajàn začuti gorko kri.)

Grajàn.

Kaj je, Katarina? — (Plašno in glasno): Kaj ti je? Ali je to kri, ali je to rana . . . govôri, dàj!

Katarina.

To — je — kri — oče — pomoč! — Jaz umiram. O o o . . . odpustite, oče — Bog — mi odpusti grehe —! Jaz sem blizu — konca. Oče, ali ni človeka, da bi — ne morem — več govoriti — Pojdite — brž na grad —!

Grajàn

(ki jo drži, da se ne zgrudi).

Katarina, tišči rano! Smrtna ni, ne, ne more biti. Hé, ljudje! (Na ves glas:) Pomoč! O Kristus moj!

Katarina.

Oče — prepozno je — vse — ali — mi — oče — odpustite? — (S slabim glasom): Jaz sem vas — ljubila — zmerom — Oče, povejte — (Glava ji omahne na starčevo roko.)

Grajàn.

Katarina, Katarina, ne umri, ne umri! Vse je pozabljeno. Katarina, ali spiš? (Vzdigne ji glavo.) Katarina!

Katarina

(s tihim glasom).

Z Bogom — oče — noč — večerí se — Erazem — kje — kje — —? (Umolkne in umre.)

Grajàn.

Le mirno spavaj, moja hči! Tako, lepo se naslôni na mojo roko, pa zaspi. Pa nikar ne govôri. Govorjenje usope. Takó, lepó, moja Katarina. Le pozabi, da sem bil hud. Včasih sem hud. Saj nisem dolgo. Ali spiš? (Boža ji lice.) (Zadaj se začuje hrup bežečih ljudij. Glasovi: Hitro!! na levo!)

Zopet te imam? Gorjé, če predramijo hčerko! (Zopet ji boža lice in vrat.) Katarina! (Pritajeno silno:) Katarina! (Odmakne roko, glava omahne.) Katarina! (Strese jo nekoliko, potem divje bolestno krikne): M r t v a , m r t v a ! (Med ihtečim jokom): O nebeški Bog! O gorjé nad vsa gorjá! (Poljubi jo.) Hladna usta. Katarina, še jedenkrat me poglej, še jedenkrat, samo jedenkrat! Odpri oči, odpri usta! Usmili se me ubozega starca! (Položi ji glavo na roko, da je obrnjena kvišku.) Čuj, Katarina, kolikokrat sva tako sedela skupaj. Ti

si me poslušala, in jaz sem bil srečen ob tebi bolj, kakor more biti človek na svetu. O, ti nisi mrtva! In jaz, ali sem jaz, ne, ne! Katarina, jaz nisem — prav nič — nič nisem kriv — Bog, Bog — jaz nisem kriv tvoje smrti. (Prime se z roko na srčno stran.) Kaj hruje tu notri? Jaz nisem kriv —! Katarina, Katarina, kamen, pravijo, da se usmili, reci samo jedno besedo — da nisem kriv! (Pade čeznjo in tiho joka.) Katarina, odpusti, odpusti! (Dvigne glavo in omahne ž njo na steno in sedi nepremično.)

10. prizor.

Valvasor. Erazem.

Erazem.

Oh, morda je tukaj! (Zagleda jo.) Da, tukaj, Katarina! (Zapazi nje blede lice in rano na prsih in zdrsne in pade Valvasorju okrog vratú.) Valvasor, Ivan! Ali vidiš, ali vidiš? Kdo je to? Jaz se ne upam več pogledati tje. Poglej, povej ti!

Valvasor.

Ali ni Katarina in nje oče? Kaj ji je? Erazem, poglejva! Meni se zdí — o usmiljeni Bog — deklè se mi zdí mrtva.

Erazem.

Mrtva? Mrtva? O ne! (Vzhiti k nji, prime jo za roko.) Katarina, Katarina? Ali čuješ? Da, mrtva je. Valvasor, Ivan! (Pade mu zopet okrog vratú.) Jaz sem slutil! Jaz sem se bal. Zato sem hitel iz gradú. Prepozno!

Valvasor.

Umorjena je! Erazem, umiri se. Ne bodi otrok! Vsaj ne jokaj! Kdo jo je umoril? Njen oče spi.

11. prizor.

(Uskoki priženó Dizma z zakladom.)

Dizma

(pade pred Erazma in Valvasorja na kolena).

Odpustite mi, odpustite mi, blagi gospod!

Valvasor.

Erazem, vzdrami se! Poglej tukaj Dizmo! Kaj imaš ž njim?

Erazem.

Katarina, Katarina! (Obrne se k Uskokom.) Pustite me zdaj, a tega ne pustite! (Pokaže na Dizmo.) Dizma, kdo je tukaj moril? Poglej Katarino! Ali si videl Andreja? Kje si dobil zaklad? O gorjé meni! vse je jasno. (Skloni se h Katarini.)

Valvasor.

Moja je sodba v imenu Turna. (Uskokom:)
Odvédite Dizmo in ga ustrelite! Brez odloga,
brez izgovora!

Dizma.

Gospod, gospod, Valvasor! Gospod Erazem!

Valvasor.

Skesaj se svojih obilnih grehov! Rekel sem!
(Odvedó ga.)

Erazem

(skloni se h Katarini).

O Katarina!
Poprej te smrtni angel je poljubil,
Kot mogel sem te poljubiti jaz.
Na zemlji sem te vekomaj izgubil,
Ljubeč poljubljam hladni zdaj obraz.

(Poljubi jo.)

Naj si kjerkoli svoj postavim dom,
Na svetu nikdar zabil te ne bom.

(Gleda jo kot zamaknjen.)

Valvasor.

Erazem. Vstani! Pojdiva! Potolaži se! Vse
na svetu človek preboli. Prebolel bodeš tudi ti
to bolečino.

Erazem

(kot v sanjah).

Na svetu zabil te nikdar ne bom.

(Vstane. Valvasorju:)

Ti hočeš, da bi šel. O jaz ne grem.
Na Rako naj jo hlapci prenesó,
Odeta v cvetju naj en dan počiva
V dvorani na ležišču snežnobelem.
Potem odidem jaz od tega kraja.

Valvasor.

Nesiva jo v kočó, dokler se ne vrnejo
Uskoki. (Dvigneta jo in neseta v kočó.)

Grajàn

(prebudi se).

Sanjal sem, težko sanjal. Katarina, ti nisi
mrtva. Kje si? Ali te ni, ali te ni? Bog, kakšne
sanje! Jaz ne vem, kje bivam. — Moja glava je
težka . . .

Erazem

(pride z Valvasorjem, prime starca sočutno za roke).

Oče Grajàn, ne bojte se! Nič hudega se vam
ne pripeti. Jaz bom skrbel za vas do smrti.

Grajàn.

Kdo je, ki govori? Meni se blôdi . . .

Erazem.

Jaz sem Erazem, gospod z gradú.

Grajàn.

Erazem, Erazem, ali niso bile to zadnje be-
sede njene? Erazem, da, da, kaj sem sanjal . . .?

Erazem

(nasloni se na Valvasorja).

O Bog, mislila je name. — Nesrečni stavec.

12. prizor.

Prejšnji. Uskoki. Andrej.

Uskoki.

Hè, tukaj je drugi begun. Ujet je, naš je.

Andrej

(mirno):

Begun? Jaz nisem begun! Ali ste me videli
bežečega? Sedel sem na parobu in vas čakal.

Erazem

(stopi predenj).

In premišljeval strašno delo, ki si je storil.
Poglej, zdaj si v mojih rokah, da storim, kar
hočem s teboj. A maščevalna misel moti moje
žalostno čutilo. Ubil bi te — toda, toda jeden
spomin na njo ublaži mi srd. Življenje ti je
sposila, ki ga nisi bil vreden, jaz sem ji ob-
ljubil, da pozabim tvojega prvega zločina. Glej,
tudi drugega pozabim iz ljubezni do nje. Pri-
jatelj Valvasor, ti si mirnejši. Tvojim rokam
ga prepuščam. (Odide v kočó z dvema Usko-
koma in z Grajànom. V tem počí več strelóv h krati.)

Valvasor.

Dizma je padel, in ta —? (Pokaže na
Andreja.)

Uskok.

Kaj naj storimo ž njim?

Andrej

(s povešenim obrazom.)

Kar hočete!

Valvasor.

Ali se nič ne kesaš svojega zločina? Trdo-
srčnik! — Kaj?

(Andrej molči.)

Ti molčiš? Odgovôri! Ne —? Dobro! —
Vrnemo se torej na Rako. Oprostil bom okov
tvojega očeta, tvoje sovaščane — vse. Ti pak
bodeš sedel v temni ječi toliko časa, dokler
ne bodeš pripravljen poklekniti na njen grob
in skesanega srcá prositi: Katarina, odpusti!
Odvédite ga! (Odvedó ga.)

13. prizor.

Valvasor. Sèl.

Sèl

(hlavno):

Milostni gospod! Vsa vojska — vsa kmétiška vojska premagana — pri Brežicah, v stúbiških toplicah, pri Metliki. — Gobec in Pasan ujeta. Na tisoče kmetov mrtvih. Prihajam naravnost iz Krškega. Vitez Turen me pošilja in vas nujno vabi v Zagreb . . .

Valvasor.

Bog! Je-li mogoče? — Erazem, Erazem!

(Erazem pride počasi.)

Ali si slišal? Ves upor je zatrt, Gobec ujet, vsa vojska razpršena. (Prime ga za roke.)

Erazem.

Oh, kaj meni té novice!

Valvasor.

Zopet smo varni. Vesèli se vendar z nami!

Erazem.

Ko bi se mogel!

Valvasor.

Erazem, bodi miren! Prosim te, pozabi je!

Erazem.

Nikdar, nikdar, nikdar!

Valvasor.

Poslušaj vendar, pomisli vendar, moj Erazem! K o n č a n je boj za p r a v d o.

Erazem.

In pravda za s r c è — k o n č a n a !

(Nasloni se mu na prsi.)

Zavesa pade.

Prve hiše.

(Povest. — Spisal J. Štrukelj.)

(Dalje.)

III.

Ljudstvo pa je hrup zagnalo:
Ena ženska je mrtva.

Národna.

Od sv. Katarine so se gnali črni oblaki, od katerih si Okrogljani nikoli nič prida ne obetajo. Petičnik pa se ni veliko menil za oblačno ali jasno nebo, tudi ne za megle, ki so se zbirale od juga ali severa, ampak najbolj se je zanašal na svojega ‚psa‘. V mladih dneh ga je bil namreč popadel Grebenov pes; ni mu storil kdo vé kaj hudega, saj se je rana zacelila v dobrem tednu, toda strah ali kaj, mu je pa le ostal v kostéh. Dostikrat ga je trgalo po nogi že dan ali včasih celó dva dni pred slabim vremenom. Ta njegov ‚pes‘, kakor je imenoval trganje v nogi, bil mu je precèj zanesljiv vremenski prorok. To jutro ob pšenični žetvi se je torej jelo napravljati k hudi uri.

„Nič ne bo sile, dekleta“, dejal je žanjicam; „kar brez skrbi bodite, moj ‚pes‘ nič ne laja.“

Kotarjeva Urša pa, ki je že dva dni žela pri Petičniku ter se bila že naveličala, da je bilo joj, postavila se mu je brž po robu:

„E, oče, vaš ‚pes‘ tudi ni nezmotljiv! Kako je bilo pa ono leto, ko vam je dež za pet vóz mrve cel teden močil?“

„Ne rečem, da bi popolnoma uganil in vselej napovedal grdo vreme“, zagovarjal je

Petičnik svojo izkušnjo, „vendar toliko je pa le res, da moj ‚pes‘ več vé kakor vsi pratikarji.“

„Sv. križ božji! še točo bomo imeli“, prekrižala se je Urša, zakaj zablislilo se je, da je kar vid jemalo. Potem pa se je jela togotiti nad cerkvenikom. „Ta-le naš cerkvenik pa tudi nič ne gleda na megle! Zakaj ne zvoni megli? I, najbrž kje pije! Če bi imela jaz kaj bire dajati, to rečem, nič bi mu je ne dala in še oštela bi ga po vrhu. Le poslušajte, že grom bobni, pa še ne zvoni! In vendar je daleč na okoli znano, da naš veliki zvon prepodi vse megle, naj bi bile še take.“

„Morda pa res ne bo brez nič“, pomišljal je po oblakih oziraje se Petičnik; „škoda bi bilo pšenice, ako bi jo dež namočil. Danes ste je že precej podrle, nekaj je še od včeraj; najpametnejše je, da jo spravimo pod streho. Samo voza ni nobenega praznega, hm, hm. Urša, ti menda najteže žanješ, pojdi, da zloživa jeden voz pšenice! Če bo tačas še previselo, lahko pripeljem še jedenkrat pred dežjem. Sicer pa jaz toliko zaupam svojemu ‚psu‘, da se ne bojim dežja. Pa bolje drži ga, ko lovi ga. Urša Prvinova, daj brž še ti svoj srp, potem greva.“

Rekši je nabrusil še Prvinovi, ki je bila že drugo leto za deklo pri Petičniku, srp, nato sta pa odšla s Kotarjevo Uršo z njive. Tej se je kar samo smejalo, ker ji ni bilo treba več žeti. Kaj si mislite, hrbet in vse boli, če mora

biti človek sklonjen od jutra do večera! Tudi ostale ženske, v Ljubljani pred frančiškanskim mostom najete, bile bi šle rade podajat snopje, ali gospodar je rekel jedini Urši; kaj so hotele? Prvinova pa ni bila Urši kar nič nevoščljiva, saj je vedela, da bi ne bilo dobro, ako bi ne bilo nobenega domačega pri žanjicah: pol manj bi požele. Če je pa ona pridno „naprej žela“, morale so se nekoliko prignati, da niso preveč za njo zaostale.

Po malem je grmelo, vmes se je včasih zabliskalo, pa oblaki so se le bolj hribov držali, da se ni vedelo, kaj še bo. Petičnik in Urša sta hitela skladati. Gospodar je kar molčal, Urši pa molk ni bil nič všeč, saj jo je težilo toliko stvarij, ki so se neki zgodile zadnje dni. Polagoma je začela napeljevati pogovor nanje.

„Težka je letos pšenica“, oglasila se je stoječ na vozu in molèč s podajačem Petičniku snop. „Veliko bodete namlatili, oče!“

„Če Bog dá, da vse srečno spravimo, ne bo slaba letina“, dejal je nagovorjeni ter opomnil Uršo, naj hiti, ker je obstala in poslušala. „Le brž podajaj!“

Ta se je predramila in slušala in zopet tudi déla:

„Pa čiste so vaše njive, čiste; kar nič smetij ni med žitom.“

„Letos ni, da bi dejal, brez plevela“, oporeka ji Petičnik. „Kokalja je nekaj ostalo med pšenico. Dokler je bila še majhna, ni se videl, pozneje bi se bila pa preveč pomečkala, če bi jo bil dal prebirati. Ej, lani, lani smo imeli čisto pšenico, kakor bi jo bili golobje izbrali!“

Kratek molk je nastal, no, za dolgo ne. Urši se je vnovič jezik ganil:

„Oče, ali ste že slišali, da je Pustotnikov Tilen kupil Prvinovo kočo?“

„Nič gotovega še ne“, odvrne Petičnik na kratko.

„Meni verjemite, da bo res.“

„Že mogoče.“

„Pomislite, drugače bi mu jo bil pa Greben že prodal; saj veste, da tak volk na denar, kakor je on, ne bi čakal.“

„Nerad.“

„Zadnji ponedeljek je bil Prvinov v Ljubljani; naša Mica ga je videla, ki je imela nekaj gob prodati.“

„Če ni bil zaradi neke tožbe z Grebenovo Meto, kakor so pravili.“

„E, tisto ni nič. Meta ga še tožila ni.“

„Jaz sem slišal, da ga je.“

„Ni ga, ni! Saj je tudi Pustotnikov Mico srečal, prav tam pred luteransko cerkvijo.“

„Nekje je že Prvinov denar dobil, to je gotovo, samo kje, tega ne vemo.“

„Kočo je prodal, pa prav nikomur drugemu kakor Pustotnikovemu Tilnu. Zakaj je pa sedaj tako moški? Predvčerajšnjim je namreč rekel Micinemu Petru: ‚Novega gospodarja dobodete; po nedelji že pride.‘ Povedati pa ni hotel, kdo je.“

„Ni neverjetno. Ali ti poznaš Tilna?“

„Kaj bi ga ne? Oh, pust je, da bi bil dober za strah v turščico!“

„Jaz si pa ne morem nič misliti, kakšen bi bil. Starega sem že večkrat videl, otroci mi pa niso nič znani.“

„Njegov brat Rok služi pri Malinarju — ta hodi mimo vas v cerkev: ali veste, kakšen je?“

„Dobro.“

„No, Tilen je ravno tak. Podobna sta si, da bi lahko jednega skril in drugega pokazal.“

„A tako?“

„Pravijo, da je strašno lakomen. Mizar je in neki dela vse noči.“

„Če res Pustotnikov pride v Okroglo, treba se ti bo seliti, Urša. A že kaj veš, kam pojdeš?“ podraži Petičnik nalašč Uršo, drugače je bil pa pričakovane izpremembe v vasi vesel. Gostači Prvinove kočice so mu bili že dalje časa trn v peti. Sumil je namreč, da marsikaka stvar roma v to kočico, ki nima nobene pravice za to. Toda dokazati ni mogel, in zato je poprej in tudi sedaj molčal. Razveselila ga je zatorej novica, da bo odslej v koči nov gospodar. Naj bo še taka puščoba, da bo le pošten, mislil je sam zá-se.

Uršo je pa razjezilo, da bi morala iz kočice:

„Kam pojdem, vprašate?“ vpila je dosti glasno, „kam se bom selila? Nikamor, prav nikamor! Do sv. Mihela se ne ganem, če pride deset novih gospodarjev ali pa sto! O, tisto pa ne! Kakor je zmenjeno, tako bo ostalo. Do sv. Mihela nikamor!“

„Jezus, Marija! Urša! Urša!“ zakričala je ta hip Bremenčkova Mica od Prvinove kočice tako silno in otroci po Okroglem so jeli hkrati tako kričati in cviliti, da je Urša kar otrpnila. Petičnik pa, ki se je prav takrat stezal visoko v kozolec in je hotel brž pogledati proti Prvinovi koči, ki še sto korakov ni bila oddaljena, pade, kakor je bil dolg in širok, na tla.

„Bog se usmili“, zaječal je na tleh, nekoliko zamahal z rokami, potem pa obmolknul in obležal.

„Mica, Mica! o Mati nebeška! Mica, Mica!“ vpila je Urša na vse pretege. Še sama ni vedela, kdaj je prišla z voza. Vzdigovala je Petičnika, ali ni ga mogla spraviti kvišku. Krvi ni bilo videti nikjer, vendar mož je bil kakor mrtev. Zavedel se ni nič, samo prsi so se mu urno vzdigovale in težko je hropel.

„Ljudje božji, pomagajte! Mica, Mica!“ klicala je Urša na pomoč, pa nobeden je ni

slišal, zakaj vse, kar je bilo sveta v Okroglem doma, gnêtlo se je pred Grebenom okrog stare Grebenke.

„Obleko ji odpnite!

„Z vodo jo močite!“

„Z jesihom ji drgnite sence!“

„Po gospoda, po gospoda!“

„Vsaj v hišo jo spravimo!“

„Nikar je tako ne tresi!“

„O Bog se usmili, čisto mrtva je!“

„Stopi no kdo po luč, da vsaj po krščansko umrje!“

„O usmiljeni Bog, taka smrt!“

Tako so vpile ženske in moški vse vprek. Vsak je ukazoval, svetoval, pomagal, kar je vedel in znal, stare Grebenke pa vse to le ni oživilo. Bila je mrlič.

Sedaj priteče še Urša po ljudi:

„Za pet krvavih ran vas prosim, pojdite pomagat! Petičnik je padel s kozolca in se je morda ubil. — Oh, kaj pa je stari Grebenki? Danes je za Okroglo res nesrečen dan! Ojej, jej!“

„Kaj, kaj? Petičnik se je pobil? ubil?“ vpraševali so se vsi najedenkrat. Kot bi trenil, ločili so se možje od gruče pred Grebenom in tekli proti Petičnikovemu kozolcu. Za njimi se je udrl trop kričečih otrok in ženskih. Za sveto Katarino pa se je vedno huje bliskalo in grmelo.

„Kakor sodnji dan“, vzdihovala je Urša, ki ni bila med najzadnjimi.

„Ne stokaj v jednomer, ampak po vode skoči hitro“, zavpil je Sod nad Uršo, ko je videl, da je Petičnik nezavesten.

„Roko ima zlomljeno, poglej, kar opleta okrog njega, kakor bi ne bila njegova“, govoril je Prvinov Francè Sodu, s katerim sta opirala vsak na jedni strani Petičnika.

„Nikamor ne more sam“, dejal je Sod, „nesti ga bo treba domov. Snêmi, snêmi lestvico z voza, žito naj gre kar po tleh, saj se ne bo pobilo. Tačas ga bom že sam opiral.“

Prvinov je hitro storil, kar mu je velel Sod, razgrnil po lestvi nekaj snopov pšenične slame, potem so pa naložili nanjo Petičnika. Štirje so prijeli in nesli ranjenca domov. Kotarjeva Urša je že pritekla s piskrom vode in močila Petičniku glavo, druge ženske pa so pomagale pri strani, da ni padel. Niso še bili pri Petičniku, kar močno trešči, in vlije se huda ploha, da ni bil le Petičnik, ampak so bili tudi drugi v trenutku vsi mokri.

Pred vežnimi vrati se ustavijo, v hišo pa niso mogli. Nobeden ni vedel, kje je ključ. Preiskali so Petičniku vse žepe, pa ga ni bilo nikjer. Pregledali so po vseh oknih, pretipali vse koticke pred pragom, pa ga le niso našli. Petičnik je imel namreč navado, da je deval

ključ sedaj sem, sedaj tje, da bi ne vedel zanj vsak postopač in lahko prišel v hišo, kadar bi se mu zljubilo.

„Včasih je bil skrit ključ tudi v hlevu pod jaslimi. Še ondi poglejmo!“ svetovala je Urša sebi in drugim, in res je bil to jutro ključ le-tam.

Obilni dež, ki je tačas pral Petičnika, spravil ga je zopet k zavesti. Pa govoriti ni mogel skoro nič, tako se je pretresel in poškodoval pri padcu.

„Le brž v posteljo ž njim“, silil je Sod, „potlej bomo že videli, kaj bo še treba.“

Kmalu je ležal Petičnik v postelji, včasih motno pogledal okrog sebe ter povedal kaj nerazumljivega, včasih je pa zaprl oči in molčal.

„Da bi bil vsaj Nace doma!“ tožil je Sod. „Če se ne motim, šel je davi v malin, vsak čas mora priti.“

„Že podí, takoj bo tukaj“, potolažil ga je Prvinov Francè, videč skozi okno Naceta, ki je vozil v najhitrejšem diru.

„To se bo prestrašil!“ skrbelo je Soda.

„Saj bržkone že vé“, ménila je Urša.

„Taka novica se raznese po bliskovo hitro; stavim, kolikor hočete, da mu je že na potu kdo povedal“, trdil je Prvinov in pravo je zadel.

Petičnikovemu Nacetu je že pod vasjo pripovedovala stara Boštjančkova Jera, da so se mu oče pri kozolcu ubili.

„Veš kaj, huda je taka nesreča, ljubi moj Nace, no, pa boš tudi to pozabil. Nič se nikar preveč ne žalosti, saj boš še prej sam svoj gospodar. Bog vé, kdaj bi ti bili oče dom izročili.“

„Klepetulja zoperna!“ godrnjal je Nace, potem pa nagnal konja, da je moral skoro v najhujši klanec teči. „Morda pa ne bo take sile“, poskušal se je umiriti. „Ljudje le pradi več povedó, kakor je res.“

Doma mu je stopil Sod naproti ter ga jel pripravljati na neveselo novico.

„Nesreča nikoli ne počiva; vidiš, Nace, danes se je oglasila pri vas. Pa hvala Bogu, da ni hujšega!“ Tako ga je nagovoril.

„Kako je očetu?“ zvedel bi bil Nace najrajši vse v jedni sapi. „Ná, drži konja!“ vrgel je Sodomu pastirju vajeti v roke, sam pa šinil v hišo.

„Oče, ali me poznate?“ To je bilo njegovo prvo vprašanje. Petičnik je na lahko pokimal. Naceta je silno razveselil ta odgovor, saj mu je pričal, da očeta še ni izgubil.

„Ali pošljemo po zdravnika?“ popraševal je nadalje.

Petičnik je zopet s kimanjem naznanil, da je zadovoljen s tem.

„Kaj pa, ali naj pridejo tudi gospod?“ Zopet odgovor kakor poprej.

Nace seveda ni mogel pustiti očeta samega, zato je naprosil Prvinovega Franceta in Soda, da sta šla vsak z enim konjem: Prvinov v Ljubljano po zdravnika, Sod pa po duhovnika. Čeprav je bilo kakor iz škafo, vendar sta précej odrinila. Kadar je namreč sila, ni da bi se človek obiral in gledal na vreme.

Hudo je bilo pri Petičnikovih in vse narobe, posebno potem, ko je še žanjice naliv domov pripodil, vendar še veliko večja je bila zmešnjava pri Grebenu.

Sodovka, Bremenčkova Mica, Prvinka in še nekaj drugih Okrogljank je prineslo mrtvo staro Grebenko v hišo. Samo manjši otroci so bili notri.

„Na klop jo denimo“, dejala je Prvinka.

„Kje je vendar kakšen človek, da jo hitro umijemo in preoblečemo, dokler še ni vsa trda“, gledala je Sodovka okrog sebe. „Moram sama v kuhinjo. Če je kaj kropa, najbolje je, da précej pričnemo.“

„Jaz pa tačas skočim po sveže perilo in nedeljsko krilo“, rekla je Prvinka in stekla proti domu.

„Kaj pa je tebi, da tu sediš? Ali imaš kaj kropa?“ popraševala je že med tem Sodovka v kuhinji mlado Grebenko. Le-ta pa si je podpirala glavo in jo čudeč se gledala, za kaj ji bo krop.

„Kropa bi rada, za kaj?“

„Ne veš še, da so se vaša stara mati na oglu hiše zgrudili in nanagloma umrli?“ strmela je Sodovka.

„Ves čas sem tukaj slonela. Mislila sem, da imajo otroci kak kavs med seboj, ker je bil tak vrišč in letanje“, odgovarjala je Grebenka. „Stara mati, praviš, naša? Tako hitro?“

„V hiši jih imamo. Pogledat pojdi! Ali bo s kropom kaj?“

„Drugi pisker je poln, kar vzemi ga sama!“ Nato pa je šla gledat mrtvo staro Grebenko. In gledala jo je tudi brez zanimanja, brez solzá.

Gospodar Greben pa je ob smrti svoje matere trdo spal. Šele vpitje in ropot okrog hiše ga je vzbudil. Nevoljen je pogledal skozi okno, kaj je neki, ravno v trenutku, ko so nesle ženske njegovo mater v hišo. Da je spanec précej pobegnil od njega, to je jasno. Urno, kakor malokdaj, je bil napravljen in brž potem zdolaj.

„Majhno manj razsajajte, saj to ne pomaga nič“, začel je najprej oštevati kriččo množico okoli mrliča. Potem je z osornim glasom spodil otroke iz hiše. Sedaj stopi šele k materi, potipa žilo na roki in sicer preišče, ali je še kaj življenja v njej.

„Dom in svet“ 1896, št. 21.

„Nič ni, mrtva je. I, kaj pa je bilo“, obrnil se je vpraševaje po sobi, „da je — da so mati tako naglo umrli?“

„Kdo pa vé?“ odgovarjala je Sodovka. „Otroci so zavpili; ko prihitimo blizu, že je izdihnila. Bog ji daj dobro! Menda je šla od sedme maše.“

„Od maše, od maše“, nadaljuje brž Bremenčkova Mica. „Jaz sem jo videla skozi okno — danes me nekaj vije po životu, zato ne žanjem. Tu-le so jo pa otroci nekoliko dražili. Tinček tvoj — Greben — dobro vem, da je bil in pa, zdi se mi, tudi Pepa. Kaj sta ji rekla, nisem razumela, to pa sem brž zapazila, da se je rajnica razjezila. Potem pa ni bilo nič drugega, kakor sesedla se je, in mrtva je bila, tudi ganila se ni več.“

„Beži, beži, zaradi tega je umrla“, ugovarja ji Greben.

„Saj ne pravim, da je zato. Povedala sem, kako je bilo. Poprej čisto zdrava, potem pa kar hipoma mrtva.“

„Sedaj je že vse prepozno. Na oder jo napravite, kaj hočemo drugega“, je rekel Greben, potem pa hitro odšel od doma proti — Prvinovim. Njegove žene tudi že ni bilo v sobi, kar nekam se je izgubila.

„Lep sin to!“ rekla je Bremenčkova Mica, ker se ni mogla več premagovati. „Pa ga Bog že tepe. Kaj je še tega, ko je rajnico signal od hiše in dejal, da ne bo nikoli več prišla pod njegovo streho: glejte, sedaj jo mora pa imeti mrtvo doma.“

„To pa menda res ni golo naključje“, modrovala je tudi Sodovka, samo da ne tako glasno, kakor Mica.

„E, ljube moje, Bog ima dolgo roko, on doseže vsakega“, pritrjevala je rajnice prijateljica Špela.

Tako so ženice umivale mrtvo staro Grebenko z mlačno vodo, z besedami pa njenega sina.

Prvinka in Greben sta se pa med tem prav dobro počila pred Prvinom. Prejšnja je bila uprav zaprla vežna vrata, ker ni bilo nikogar doma ter je bila s culico boljše obleke in perila namenjena h Grebenu. Naproti ji pride Greben.

„Ali veš, kje je ključ od materine skrinje?“ nagovori Prvinko.

„Po navadi ga je imela pri sebi“, odreže se ta, čeprav ga je imela sama v žepu.

„Daj, odpri, da pogledam, če je skrinja dobro zaklenjena, da kdo kaj ne odnese.“

„Sedaj ne utegnem. Pri nas je varno.“

„Jaz pa pravim, da odkleni! Od te ure je skrinja moja.“

„Naj bo, sedaj ne grem še jedenkrat nazaj.“

„Kaj, še svojega ne bom dobil?“

„Kajpak da boš, toda sedaj ne. Pozneje pridi, če hočeš!“

In Prvinka je odhitela h Grebenu, Greben pa k Sodu. Zopet je pil na tešče in na jezo. Najbolj ga je pa to grizlo, ker pri Sodu ni bilo ne njega ne nje doma, ampak sama dekla, ki se pa tudi ni več zanj menila, kakor le toliko, da mu je prinesla, kar ji je ukazal. Govoriti pa ni utegnila ž njim, ker je imela dovolj opravka v kuhinji.

Tačas so se drugi vaščani zbrali pri Petičniku, kamor je že pripeljal Sod duhovnika. Malo potem, ko je bilo pri bolniku končano sv. opravilo, dospel je tudi Prvinov Francè z zdravnikom. Ta je preiskal Petičnika, poravnal in obvezal zlomljeno levo roko ter potolažil Naceta, da bo bolnik v nekaj tednih že dober, če kaj posebnega ne pritisne. Res se je precéj pretresel, ali smrtne nevarnosti ni. Zato je Nace sam potegnil zdravnika v Ljubljano, Prvinov pa je bil sedaj prost in šel domov.

Grebenu pa to dopoldne še pri Sodu ni bilo obsedeti. Veliko in hitro je pil, potem pa divjal domov. Nič ni stopil v pritlično sobo, da bi pokropil mater ali kaj zmolil zanjo — tačas je bila že položena na mrtvaški oder — temveč zaprl se je v svojo sobo in jo meril s hitrimi koraki.

Začuje se trkanje na njegova vrata.

„Kdo je?“ zavpije, da se je Bremenčkova Mica, ta je namreč trkala, kar zganila.

„Sveč bo treba pri materi“, zakliče le-ta od zunaj.

„Saj res, na to še mislil nisem“, odgovori Greben in odpre. „Kje se bodo pa kupile?“

„I, kar cerkvene naj vzame, kdor pojde pogreb napovedat.“

„Reci, naj pride Meta gor.“

„Še ni prišla iz Ljubljane.“

„Ali je pozabila, kod se hodi domov?“

„Vedrila je najbrž kje in se tako zamudila. Tako nespametna ni, da bi v takem nalivu ne stopila pod streho; Bog, če jo je ujelo blizu hiš!“

„Pa Pepo poklič!“

Bremenčkova Mica je šla iskat Pepo, pa je ni bilo doma. Jezna je bila, ker je ni našla nikjer, in ne koraka bi ne bila storila za njo po vasi, da ni imela ob tem sebičnih namenov. Želela je namreč ostati pri mrliču za varihinjo in s tem prav lahko nekaj zaslužiti. Dolgo je vpraševala po hišah: „Ali ste kaj videli Grebenovo Pepo?“ predno jo je iztaknila pri Štefanu. Tam je bila v delavnici pri mizarjih in se pregovarjala s pomočniki in vajenci.

„Pepa, oče te kličejo, domov pojdi!“ ogovori jo Mica.

„Sedaj ni nič dela doma, kaj bi pa radi?“ odvrne Pepa, in na vsem se ji je videlo, da jo nič ne mika slušati.

„Za staro mater pojdeš pogreb napovedat.“

„Kakor bi ne bilo razven mene nikogar pri hiši.“

„Oče so rekli, naj tebe pokličem.“

„Oh, kako so sitni!“

Ne rada, vendar šla je, Mica jo je pa spremljala prav v Grebenovo sobo.

„K cerkveniku in gospodu župniku pojdi in povej, da so mati umrli“, ukazuje ji Greben. „In da ne pozabim, sveče dobôdi.“ Ker je pa Pepa še vedno na svojem mestu stala, zadere se oče jezno nad njo: „Kaj pa stojiš in gledaš? Le hitro stôri, kar sem rekel!“

„Jaz nimam denarja za sveče“, oponese mu hči trmoglavo.

„Cerkvene sveče vzemi pri cerkveniku, plačal bom jaz sam.“

„Kdo pa vé, kaj mislite?“ Počasi je odšla, pa ne še od hiše, ampak najpoprej se lepše obleč.

Bremenčkova Mica je sodila, da mora nekaj opomniti, kar je Greben pozabil, zato izpregovori: „Še to ji narôči, s koliko zvonovi naj zvoni in če bodeta oba gospoda prišla naproti.“ Pa podrezala je v sršenovo gnezdo.

„Nikar se ne vtikaj v vsako stvar! Naj naredé, kakor hočejo.“ Tako zarohni Greben nad njo in se obrne. Mica pa le ni hotela oditi, marveč še jedenkrat je odprla usta:

„Kako žensko bo treba naprositi, da bo čula pri mrliču.“

„Kar ti bodi, nekaj ti bom že vrgel za to, no, sedaj se mi pa spravi izpod nog!“

Mica je Grebenu izpolnila to željo, samo na tihem je godrnjala: „E, vse bi najrajši zdrobil! Boga naj zahvali, da mu kaj svetujem! Če bi jaz ne poskrbela, ležala bi njegova mati kakor beračica na mrtvaškem odru. Spravi naj jo pa vendar pošteno, saj je imela v hranilnici, da še ne vemo ne, koliko. I, bom že sama naročila cerkveniku, kadar jo pride ogledat; dobro, da je ob jednom tudi mrliški oglednik.“

Še bolje kakor Bremenčkovi Mici je bilo znano Grebenu, da ima njegova mati hranilnične bukvice za več kakor tisoč goldinarjev. Prav zato je pa tudi poprej tako silil v skrinjo. Kar se mu prej ni posrečilo, hotel je doseči sedaj in šel je zopet k Prvinovim. Bilo je odprto, Prvinka in Francè pa sta bila oba doma.

„Kje so materine stvari?“ povpraša neprijazno.

„Poglejte, danes jih pa vi iščete, kakor sem jih zadnjič jaz“, ponagaja nalašč Francè, „tam-le je vse: skrinja in kar vidite na njej in okrog nje.“

„Kje je pa ključ?“

„Jaz ga imam“, oglasi se Prvinka, „pa ti ga ne dam, dokler ne plačaš najemnine za te dni, kar je bila rajnica pri nas.“

„Le dajte ga, mati, le dajte“, prosil je Francè, „saj sedaj nisva več tako potrebna, kakor poprej, ko sem bil tu - le Grebenu dolžan.“

„No, na cekinih ležiš“, zbôde ga Greben.

„Tisto ne, vam pa le ne dolgujem čisto nič“, odreže se Francè ponosno. „Poleg tega pa — a čemu bi vam vse razkladal?“

„Mislim, da ne bo dolgo, da boš zopet pri meni moledoval za posojilo. Le ponižen bodi! Če danes nisi, takrat pa bodeš. Le potrpi še nekaj časa! Drugega ne boš imel, kakor pot, po kateri boš hodil, pa še tista ne bo tvoja.“

„Kakor bo božja volja“, zavrne ga Prvinka ter mu vrže ključ po mizi. „Ná, sedaj pa brž pograbi, kar si je mati prihranila! O, naj bi bila ona mogla narediti oporoko, tebi bi ne bila zapustila toliko, kolikor je za nohtom črnega! Saj tudi ne zaslužiš. A le imej; če ti bo kaj teknilo, tisto je pa druga.“

„Môlči, če hočeš, saj nimava več govoriti!“ In Greben odpre skrinjo in kmalu najde hranilnične bukvice. Spravi jih v telovnikov žep, zopet zaklene in se odpravi.

„Ogibala se pa midva teh stvari ne bova dolgo; ako popoldne ne pride nobeden ponje, postavim jih ven.“

To so bile zadnje besede Francetove. Greben pa ni rekel ne bev ne mev, ampak nekako zadovoljno odšel, saj je dober kupček ogrenil po materi. Toda dasi ni odgovoril besedice Francetovemu pretenju, zapomnil si je je pa vendar-le dobro

Komaj pride domov, že poišče sina Jančeta, naj bi napregel in šel k Prvinovim. Ali noben človek pri hiši ni vedel, kje je.

„Kam jo je neki potegnil?“ hudoval se je Greben in stopil v konjski hlev, če bi bil tam. In res, Janče je spal na svoji postelji. Bilo je

blizu dvanajste ure. Konji — trije — niso dobili še nič jesti. Nastlano tudi niso imeli; istotako ni bilo zapaziti nikjer sledú, da bi jih bil kdaj kdo snažil. Vse to je bila naloga osemnajstletnega Jančeta in dveh njegovih nekoliko mlajših bratov. Toda oče ni nikoli pogledal, kaj počno sinovi, le-ti so pa živino zanemarjali.

„Zlódejev postopač!“ zazmerja Greben nekrščanski svojega sina, „kako pa skrbiš za konje? Poldne je ura, pa še nimajo nič zobanja.“

Jančeta to robotenje hitro predrami, pa ne da bi storil, kar je bilo konjem treba, ampak, da je očetu ugovarjal:

„Vsega ne morem sam, naj pa še Lojze za kako stvar prime ali Tone.“

„Ti si starejši, ti si odgovoren!“

„Mislite, da sem neumen, da bi jaz delal, onadva pa postopala!“

„Brž, pravim, daj konjem zobanja, potlej pojdeš k Prvinovim po materino skrinjo.“

„Pojde že Tone ali Lojze.“

„Jaz ti že pokažem!“ Pri teh besedah hoče Greben sina s pestjo pokorščine učiti, a ni šlo. Janče skoči s postelje, in, predno ga je mogel Greben prestreči, bil je zunaj. „O saj se bodeva še srečala, še!“ pretil mu je oče, sin pa se mu je rogal:

„Ne tako hitro, kakor vi mislite. Le zapomnite si, kdaj ste me hoteli tepsti! Ne daste mi nikoli nič, samo delal vam pa tudi ne bom. Drugodi po svetu delavce plačujejo, ali ste slišali?“ Janče si pomakne klobuk na stran in se izgubi nekam po vasi. Greben pa je klel in iskal Toneta in Lojzeta, ki sta ga sicer tudi nerada slušala, a ustaviti se mu vendar še nista upala. Slabe volje sta slabo nakrmila konje in popoldne spravila materino pohišstvo od Prvinovih domov.

Dva dni pozneje je bila Grebenova družina za dva uda manjša. Staro Grebenko so nesli na pokopališče, Janče je pa šel po svetu. (Dalje.)

Vzori in boji.

(Po prijateljevih pismih priobčil Jož. Ošaben.)

(Dalje)

55. Društvo naravoslovcev. — Za darvinizem! — Proč z vero! — Človek iz opice. — Profesorji na naši strani! — Napoleon. — Vseh svetih večer. — Na grobeh.

... listopada ...

Dragi prijatelj! Davi sem bil v cerkvi. Same črne maše! Kakor nalašč za moje dušno stanje: zakaj v moji glavi rojijo same črne, odurne

misli. In kako ne bi? Da si ti preživel vseh svetnikov popoldne takó, kakor jaz, javaljne bi govoril drugače.

V petek popoldne sva bila s sošolcem Waldnerjem skupaj pri francoščini. Že dve leti mi govori o samem Renanu, katerega obožava. V petek pa me je skrivnostno povabil, naj pridem v nedeljo popoldne ob dveh k njemu, češ, da mi posodi, če bom hotel, francoskih knjig.

Obljubil sem mu in tudi res prišel; saj veš, počitnice so, in občujé z ljudmi se človek izobrazi bolj nego iz samih knjig. Menil sem, da bodeva sama z Waldnerjem, a kako se začudim, ko stopim v njegovo stanovanje in vidim zbranih še deset drugih sošolcev, iz večine iz nemškega oddelka, nekaj pa naših! Hrupno me pozdravijo; vprašujoč pogledam Waldnerja, a ne da bi odgovoril, zakliče: „Takó, tovariši, sedaj smo vsi. Prosim, sédite okrog mize!“

In res sedemo. Udal sem se v usodo, pripravljen na vse, kar pride. V naglici sem pregledal družbo in mizo, okrog katere smo sedeli. Obložena je bila s knjigami; čital sem naslove: *Brehms Thierleben*, *Darwins Entstehung der Arten*, *Haeckels Natürliche Schöpfung* in še nekaj drugih. Sredi mize pa sta režali nasproti dve mrtvaški glavi. Strmel sem, kaj bo iz tega zbora? In zborovalci? Sami izbrani junaki; v trenutku sem pregledal vse. Sam Homer bi nas bil vesel. Na čelu mize je stal Waldner in kazal, da hoče govoriti. Mislil sem, da bo proslavljal Renana, a za tedaj ga je pustil v miru. Poleg njega je sedel Recker, kateri ima vrh tega častno imé „dr. Stoff“, ker je pri dijaškem pivskem društvu, katero Nemci zovejo, kakor morda veš, „Kneippe“, neprekosljiv, zakaj jeden čevelj „štifa“, t. j. piva, na jeden dušek udušiti je njemu igrača. — Dalje tovariš Kraft, kateremu pravijo tudi „Kravica“. Podoben je zelo dr. Stoffu, pa sta tudi vedno skupaj Kraft in Stoff. — Tovariša Röglja ne smem pozabiti: kakor vsi prejšnji, je tudi on Ljubljčan, zná torej dobro slovensko, četudi je v nemškem oddelku in se šteje Nemca. Na izprehod hodi vedno z materjo; očeta nima več. Sama sta z materjo, živita pa o pokojnini po očetu. Rögl je strasten naravoslovec, zlasti zoologija¹⁾ ga veseli. Ko dovrši gimnazij, pojde v Gradec študirat medicino, in mati pojde ž njim, da mu bo skrbela za hrano in stanovanje. Taki so ti gosposki otroci! Vse življenje skrbé drugi zanje; zato so pa tako dolgo otročji. Rögl n. pr. pripoveduje, da bo spisal v kratkem knjigo: *Ueber die Melancholie der Maikäfer*.²⁾ Že sedaj čita same naravoslovske knjige, Darwina, Haeckela i. dr., kakor boš kmalu slišal. Klasikov: Götheja, Schillerja, Lessinga ne mara. Pravimo mu „Seciermesser“, ker trdi, da človek nima duše, zato ker še z nobenim „secier“-nožem niso zadeli ob njo, kadar so rezali kakega mrliča. Meni se to zdi naravno, ker se je duša prej ločila od njega, predno je nož prišel nad truplo. — Vitez Korajža je bil tudi navzoč; ime ima odtod, ker vedno izpodbuja: „Fantje, korajžo, korajžo!“,

zlasti pri pijači. No, da je prišel tudi Ruher, imenovan „Der Schweinphilosoph“, je umevno; svoje lepo ime si je pa zaslužil s svojimi lep-slovnimi govori med urami v šoli. Iz našega razreda smo bili tam Kralj, Kavel, Jeršan, Peróvec in jaz. Domna ni bilo. Najbolj sem se začudil, da je bil tudi Peróvec povabljen. Da je Waldner vedel naprej, kakó mu bo zmedel „štrene“, gotovo ga ne bi bil povabil. Tega ti še nisem povedal, da ima naš Peróvec priimek „Napoleon“, in sicer ga je dobil v šoli pri deklamaciji zato, ker stojé gori pred tablo in obrnjen proti šoli vselej jedno nogo nekoliko naprej drži kakor Napoleon na tisti sliki v muzeju, — „Ilirija oživljena“ —, narejeni po Vodnikovi pesmi: Napoleon reče: „Ilir'ja, vstan'!“ Bistrega duhá je pa tudi in odločen, kakor Napoleon.

Ne vem, če sem ti imenoval vse; pa saj je to brez pomena. Waldner je začel govoriti:

„Dragi tovariši! Dandanes, ko se vse združuje v društva, potrebno je društvo tudi nam. Povabil sem vas sem, da je osnujemo. Kmalu stopimo v življenje in pokazati bomo morali, kaj znamo. Znana vam je, tovariši, bajka o titanih, ki so se bojevali zoper boga Zeusa. Kar je bilo nekdanj bajka, je sedaj resnica; titan je nova vêda, ki se bojuje zoper versko neumnost, zoper vero v krščanskega Boga, zoper jedino-izveličavno cerkev. Ta veda je — darvinizem. Ta veda bo porušila stoletno zidavo katoliške cerkve. Noč je prešla, dan je zasvetil; minula je noč srednjeveške teme in vere, dan vede in resnice je zasvetil. — Osnujemo to društvo iz tega namena, da drug drugega podpiramo v učenju naravoslovja. Jedino ta veda, in zlasti zoologija, je vredna, da se je učimo, vse drugo ni nič, zlasti pa je sramota, da se moramo učiti krščanskega nauka. Voltaire, Voltaire, kdaj se bodo uresničile tvoje krilate besede: *Ecrasez l'infame!* — uničite nesramnico, cerkev rimsko? Tu se ne smemo ozirati na narodnost, veda je mednarodna. Vsi se združimo za boj zoper zastarele verske predsodke! — Da se bolje utrdimo v naravoslovnih vedi, predlagam, da se vsak teden snidemo ter predavamo o tej stvari. Moj oče z veseljem prepušča to sobo v ta namen. Storil je še več: preskrbel nam je te dve lobanji, kateri vidite na mizi; jedna je človeška, druga pa opice orang-utanga iz vroče Afrike.

Za danes je prevzel predavanje naš dragi sošolec Rögl, temeljit naravoslovec. Podeljujem mu besedo.“

Živahno se je odobral govora Waldnerjev; le Napoleon je sedel čemerno in molčal. Na njegovem čelu so se zbirali oblaki. Waldner, zakaj si ga vabil?

¹⁾ Živalstvo.

²⁾ O otožnosti hroščev.

Splošna veselost je nastala, ko se je vzdignil „Seciermesser“ ter jel govoriti:

„Poglejte ti-le dve lobanji: najdete-li med njima bistven razloček? Mar nista skoro jednaki? Ni-li to očiten dokaz, da med opico in človekom tudi ni bistvenega razločka? Ne, človek se je samo razvil iz opice, opica pa iz nižjih živalij. Vse se je razvilo. V začetku, od vekomaj, je bila snov, pa še mrtva; dr. Stoff me razume, kaj ne? Pa ta snov se je začela gibati, in nastala je — ogljikova spojina. Tega nas uči kemija. Mar ni tako, Kravica? Kakó se je naredila ta spojina, nas ne briga; dovolj, naredila se je. Iz ogljikove spojine je bil le jeden korak, in — življenje se je začelo na zemlji. In ta korak se je tudi storil: nastala je *monera*, najnižja, najrevnejša stvarca, ki je pa vendarle — živela. Bila je neznansko majhna kópica beljakovine. Kdo bi bil tedaj mislil, da bomo iz tiste kepice nastali v tisoč, milijonih letih mi, mi vsi, kar nas je? Zanimivo je torej čuti, kakšni smo bili tedaj: čeprav nas je bila samo drobna kópica, pa smo vendar že čutili, gibali in jedli. Pa mi smo bili vedno za napredek. In tako smo se iz monere razvili v praživalco, protozoon pravijo učenjaki. Imeli smo že več stanic ali najmanjših organskih delov, in nekaj ponosa je moralo tudi biti v nas že tedaj, zakaj začeli smo se napihovati, da smo bili podobni vreči, ki je bila na sredi prazna; naš nemški Darwin, Haeckel, pravi, da smo se imenovali „blastodermata“. Kdo vé, ali ni vplival spomin na tiste stare čase, da se še sedaj pišejo nekateri ljudje za Vrečarje ali Žaklje? Kot vreče smo plavali po neizmernem morju. O kakšno veselje! Zato nas še sedaj vleče na morje. Mar ni res? Pa zmerom ni moglo biti tako; naša vreča je dobila luknjo, in ta je bila začetek — ustom, ob enem pa se nam je razvilo v trebuhu tudi črevo. Zaslužili smo tedaj učeno ime *gastrea*, treburarji ali črevésarji. Kmalu se nam je začel delati tudi hrbtni mozeg in hrbtna vrv, bili smo torej *chorda*-živalce. Ne dá se tajiti, da smo bili tedaj podobni črvom; toda naprej, naprej, vedni razvoj, iz bitja v bitje presnavljanje!

Kakor Herkul na razpotju smo stali v tem odločilnem trenutku: na štiri strani se nam je odpiral svet, zakaj iz črvov bi bili lahko postali zvezdarji, echinodermata, in bi bili sedaj bratje morskega ježka, ali pa bi bili šli med členarje, arthropoda, ali pa bi se bili prelevili v mehkužce, mollusca, in bi sedaj nosili vsak svojo hišo na hrbtu, kakor naši bratje polži, ali pa — in za to zadnjo pot smo se odločili — nas je čakala častna odlika, da postanemo hrbteničarji, s čvrstim, neupogljivim hrptom, vertebrata. Ne morem reči drugače, kakor da nas

je sam slepi slučaj odločil za hrbteničarje. Bodimo mu hvaležni! Sčasoma je prirastla iz hrbtnice črepinja, iz hrbtnega mozga so se naredili pa možgani. Vendar precěj časa smo bili brez črepinje in možganov, in zato nam daje za tisto dôbo naš Darwin ne baš laskavo ime: brezčrepinjci, acranii. Da je temu res takó, spričuje slavni *amphioxus*, riba, ki ima hrbtnico, črepinje in možganov pa ne. Slavna je, četudi nima možganov! *Amphioxus* je zaostal v razvoju, mi pa smo se razvijali naprej, naprej. Do sedaj naši možgani še niso trpeli nič, — ker jih imeli nismo; vse je šlo samo od sebe: odslej pa smo jeli že nekoliko sami misliti. Najhujše je bilo to, da smo bili takó grdi v obraz; imeli smo namreč smrčke in ž njimi gledali iz vode. Pa iznebili smo se smrčkov in premenili smo se v pra-ribe, selachii, in bili smo precěj podobni današnjim morskim volkovom. Živeli pa smo še vedno v morju, dočim sta na kopnem rastla bujna praprotna in zeleni mah. Kako prijetno bi se ležalo na mehkem mahu! Poskusimo! In šlo je; postali smo nekake dvoživke, ležeč po letu v blatu in dihajoč s pljuči, po zimi pa v vodi s škrgami. Pa smola! zopet to nesrečno razpotje; kaj hočemo? Naj-li ostanemo dvoživke, amphibia ali reptilia, ali naj se povzdignemo v zrak in si privzamemo perutnice ter postanemo ptiči, ali postanemo sesavci? Tedaj so naši možgani mnogo trpeli; no, slednjič smo se odločili: pometali smo luske in škrge proč pa pustili, da nam je izrastla dlaka in so se naredila pljuča. Naše ime je bilo tedaj prasesavci, pro-mammalia. Bili smo najbolj slični kljunačem, pozneje pa vrečarjem, marsupialia, in naš bratec kengurú še sedaj skače po Avstraliji ter nosi v trebušni vreči svoje mladiče s seboj. Ubožec je zaostal za nami. Mi pa smo se razvijali više in više, postali pol-opice, prosimiae.

V tistem času smo nosili še rep, ker smo ga potrebovali pri skakanju od veje do veje po drevesih, da smo se obešali zanj. Pa kmalu smo izgubili rep; postali smo brezrepa človeška opica, anthropoides. V tem stanju smo imeli vse lastnosti, katere ima še sedaj gorila, največja in najstrašnejša izmed vseh opic, ali orang-utang, ali pa šimpanz. Ti trije naši pradedje še sedaj prebivajo v gozdih po drevesih; mi pa smo ostavili drevesa, začeli hoditi po tleh in pa po koncu, v nevarnostih nismo bežali, ampak prišli za palico ter sovražnika zapodili v beg. V vsem smo bili taki, ko dandanes, le govoriti še nismo znali, razven če smo posnemali naravne glasove, n. pr. alalí, alalá. Zato smo za tisto dôbo dobili ime alali, t. j. taki, ki ne znajo govoriti.

Slednjič nas je lakot prisilila, da smo začeli govoriti. Sploh je lakot vir vsega napredka,

vseh iznajdb, ključ, da razumemo svetovno povestnico.

Tako torej smo postali ljudje, homines sapientes. Samo štiri reči so, po katerih se razločujemo od opic: da imamo bolj razvito jabolko, možgane, roke in noge, pa da po koncu hodimo. Vse drugo, kar imamo mi, imajo živali tudi: imajo jednake nagone, čustva, spomin, domišljijo, razum, prosto voljo, govor, vest, vero. Pes gleda v človeka kakor v bogá.

Iz vsega tega vidite, da povsodi v naravi vlada načelo razvoja; vse se je razvijalo in se še razvija. Kdo more kaj prerekati? "

Burno odobravanje je obsulo Rögla. Waldner ga je zahvalil v imenu vseh in ga predlagal za predsednika novemu društvu. Vse je pritrdjevalo, le Napoleon je molčal. Tu se vzdigne dr. Stoff ter pričnè:

„Tovariši, kar nam je tako krasno razvil naš Rögl, to učé nekateri naši profesorji. Mar nimate več letnega poročila ljubljanske gimnazije iz l. 1878.? Naš profesor je razložil in dokazal tam, v članku „Der naturwissenschaftliche Materialismus“ ista načela, kakor danes Rögl. Seveda, mi smo bili tedaj še prvošolci in nismo tega umeli, o danes umevamo. Prinesel sem dotično gimnazijsko izvestje s seboj. Evo je! Poslušajte! Naš gospod profesor trdi kar naravnost, da bo materijalizem zmagal vse pred sodke. Cerkev, pravi, je vedno preganjala napredne učenjake in sicer pod krinko vere, češ, da se borí za čast božjo. Bahajo se s svojim srednjim vekom, češ, kako je svetla vera, pa tudi družabno življenje. A baš nasprotno je res. Prav piše gospod profesor: „Das Mittelalter ist ein Schandfleck in der Geschichte, eine Persiflage auf den menschlichen Geist.“ Komu ni znano, kaj je počela cerkvena inkvizicija z Galilei-jem? Res je, kar zopet piše gospod profesor v istem sestavku: Galilei je moral preklicati svoje nazore o zvezdoslovju, ker se je še kadila grmada, na kateri so bili sežgali nesrečnega Giordana Bruna.“

„Ni res!“ zavpije hipoma Napoleon, ki se mu je kar videlo, kakó težko se je premagoval do sedaj, „toliko sem pa že čital, da Giordano Bruno ni bil obsojen zaradi svojih zvezdoznanskih zmot, ampak zato, ker je bil ateist in nevaren vsej človeški družbi.“

„Nesrečni Galilei je vzdihoval tri leta v ječi, v katero ga je zaprla sveta inkvizicija.“

Napoleon: „Ni res! Takoj drugi dan po obsodbi mu je bilo dovoljeno, da se sme preseliti v vilo velikega vojvode na Trinità dei Monti. Tako uči povestnica.“

„Vse to je moral Galilei trpeti zaradi nauka, ki ga umeva dandanes vsak učenec ljudske šole.“

Napoleon: „Takrat ga pa Galilei sam ni znal dokazati; dokazal ga je še Newton, ko je našel zakon težnosti. In ne le kardinali v Rimu so bili zoper Galilei-ja, ampak zvezdoznanci, kot Tycho de Brahe, modroslovca Descartes in Bacon Verulamski.“

V zboru je začelo biti nemirno. Waldner je miril Napoleona, naj nikar ne moti govornika. Dr. Stoff pa je dalje čital iz gimnazijskega izvestja:

„Tvarina je nerazrušljiva, torej tudi večna. To je popolnoma dognano.“

Napoleon: „Kje je doslednost? Če je nerazrušljiva, kako sledi iz tega, da je večna, kako?“

In zopet je zašumelo v zboru, kakor v panju, ako ga podrezaš s palico.

Dr. Stoff je vendar govoril dalje:

„Krasno je, kar pravi gospod profesor dalje, da le tvarina more vplivati na tvarino, in da nikjer nič drugega ni kakor tvarina. Samo tvarina je, in zato se ta nauk po pravici imenuje: monizem! Duha ni, to je nezmisel; samo tvarina je; za dušo, za Boga ni nikjer prostora!“

In Ruher, „der Schweinphilosoph“, je pritrdil: „Tako je, omnia sunt naturalia, omnino naturalia!“

Dr. Stoff pa je govoril dalje:

„Naposled utemeljuje gospod profesor trditev, da se je vse življenje razvilo na zemlji takó, kakor nam je že prej razložil naš učenjak Rögl, bodoči profesor na dunajskem vseučilišču. In če verski mračnjaki zahtevajo od nas, naj jim pokažemo tiste prehodne vrste, tiste polopice, tiste človeške opice, ki delajo most med današnjimi opicami in človekom, odgovarja jim gospod profesor prav: Le potolažite se, našli smo jih, ne le n e k o l i k o, ampak več, kakor pa je vam ljubo. Ali smo preiskali že vso zemeljsko površino? In ako bi tudi razpostavili v ljubljanskem muzeju vse živalce od monere do opice in človeka, vso vrsto, kakor so se razvile, mar menite, da bi nam verjeli? Kaj še! Le pire des aveugles est celui qui feint de l'être. Waldner, ti znaš dobro francoski, saj čitaš Renana, kaj pa se to pravi?“

Waldner: „Najhujši slepec je tisti, ki se dela slepega.“

Dr. Stoffu pa še ni pošla snov. Govoril je dalje:

„Tovariši, ali še pomnite, kako smo letos précej v začetku dokazovali bivanje božje? Waldner, ti izvestno znaš na pamet še ves odstavek?“

Waldner: „Kaj ga ne bi? Knjiga uči: Povsodi v vidnem svetu se kaže smotrenost, red in krasna harmonija. Ta red, ta harmonija ni mogla nastati slučajno; narediti jo je morala neka višja modrost. Iz tega pa sledi, da biva

neko višje, neskončno modro bitje, in to je — Bog.“

Dr. Stoff: „Dobro si povedal! A sedaj poslušajte, kaj govori gospod profesor naravoslovja, ki ima menda vendar tudi kaj besede: ‚Očitno vidimo, da ta smotrenost ne nastane po kaki višji modrosti, nicht etwa durch eine höhere Weisheit.‘ Ali slišite, gospod veroučitelj? Vaši dokazi so ničevi. ‚Ueber diesen Punkt ist kein zukünftiger Beweis zu erwarten.‘ Končava pa gospod profesor svoj spis s pomenljivimi besedami, katerih, dragi tovariši, ne prezrimo! Pravi namreč: ‚Iz raznih ozirov, katere moramo imeti na tem mestu, treba, da opustimo daljno izvajanje iz naših dokazov.‘ Kaj mislite, kaj bi bil še rad dostavil?“

Rögl: „Da treba na gimnaziji pouk drugače urediti: prvo mesto zavzemaj naravoslovje, ‚religion‘ naj se pa odpravi. Tako bi jaz mislil.“

Kavelj: „Predlagam, da se naše društvo imenuj ateistiško. Vsak olikan človek je ateist. Mi smo titani.“

Molk. Napolen vstane:

„Predno glasujem za predlog, zahtevam točnega odgovora na nekatera vprašanja; ako ga ne dobim, zapustim vas pri tej priči. Odgovorite mi torej:

Zakaj delujejo elementi uprav tako, kakor delujejo sedaj, in ne drugače? Kdo jim je vtisnil to smer? Odkod gibanje? — Odkod elementi, tvarina? Se je-li sama naredila? — Kje, od koga je dokazano, da se je življenje začelo samo od sebe, razvivši se iz mrtve snovi? — Odkod ima človek um in prosto voljo, — odkod napredek, umetnost? Ali ne pravi celó Schiller:

Die Kunst, o Mensch, hast du allein?

Odkod govor? Govori res tudi brezumna žival?

Erkläret mir, Graf Oerindur,
Diesen Zwiespalt der Natur!“

Da si ga videl, kako je gledal po nas ter iskal z iskrecimi očmi nasprotnika! Napolen I. ni tako mogočno stal pri Slavkovu (Austerlitzu), ko je pobil Avstrijce in Ruse! Tudi se ni dal potolažiti z lepimi besedami.

„Kadar dobim točen odgovor, pristopim k vašemu društvu, danes pa z Bogom!“

Odšel je. Meni je bilo težko za njim; začel sem ga čislati, da, rad imeti. Napoleon je mož!

„Naj gre, kamor hoče“, izpregovori Waldner, „saj se bo že izpametoval!“

Sedaj pa vstane vitez Korajža, baš v pravem trenutku, ter zakliče:

„Korajžo, fantje, korajžo! Ali niso vsi profesorji z nami? Sicer ne bi bili dovolili, da se spis tiska v gimnazijskem izveščju! In kdo mu

je kaj oporekal? Zato predlagam, da pride sedaj na vrsto pijača, in da se nocoj še razvijemo pri vinu in pivu, kakor se je razvilo vse!“

Predlog se je sprejel, in šli smo v znano gostilno „k pameti“ in razvili smo se. Zapeli smo „Gaudeamus igitur, Sassa, geschmauset . . .“

Edite, bibite, collegiales,
Post multa saecula pocula nulla.

In vstal je Kralj ter zapel:

Zdaj veselo je živeti,
Dokler še mladost nam sveti,
Kri nam pleše in igra,
Tana nina, tina ná!
Laudo, Sion, auditores,
Et imprimis professores,
Kar jih svoje delo zná!

Vsled občnega zahtevanja sem moral tudi jaz nastopiti in imeti svoj govor. In sicer mi je Rögl kar naložil, da naj govorim o tem-le predmetu: „Misli o darvinizmu.“ Nič mi ni pomagalo, da sem se branil, trdeč, da taki nalogi nisem kos. Udal sem se torej ter govoril nekako tako-le:

„Naš Prešeren velí:

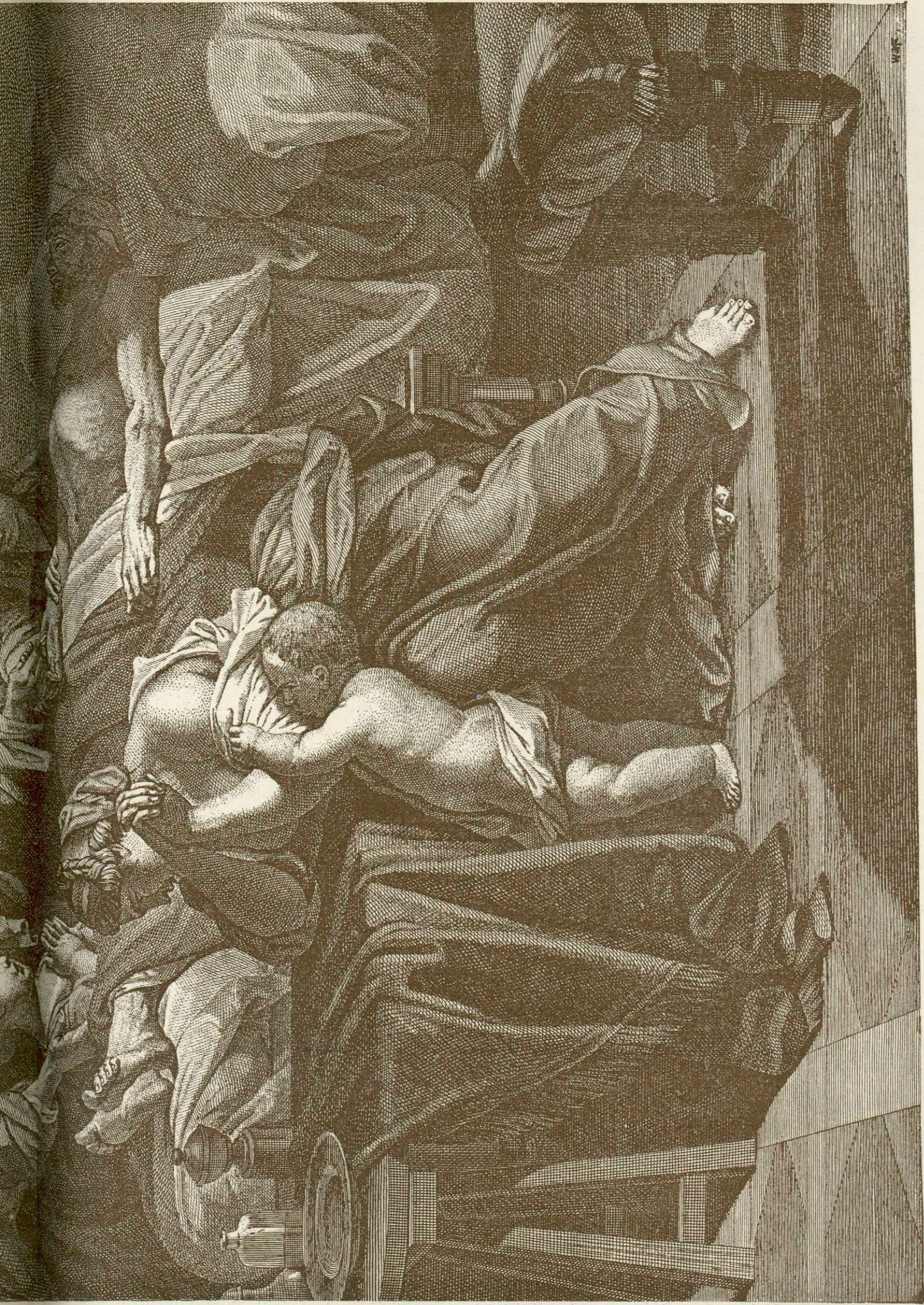
Prižgal si, mojster, žar'k mi nove luči!

tako kličem tudi jaz: ti, dragi tovariš Rögl, si mi prižgal danes žarek nove luči, zakaj sedaj šele spoznavam marsikaj, česar prej nisem. Sedaj šele razumem, zakaj mi je pri matematiki rekel včasih gospod profesor: „Vi nimate možgan“, ali pa: „nimate črepinje“; sedaj jo imam sicer in tudi možgane, ali bili so časi, davno, davno, pred milijoni let, ko smo se razvijali, in tedaj res nisem imel ne črepinje, ne možgan. In najbrže se je tega časa spomnil ter mi očital to slabost. Ali pa, ko smo morali tolikrat slišati v šoli: „Ti osel, ti tele neumno!“ Sedaj šele razumem: vse to smo bili, fuimus Troes, fuimus asini, perfectum logicum, ker nekaj tistega še tičí v nas. Pa do sedaj sem vedno mislil, da je samo dijak, ki ne zna matematike, osel: danes pa si nam povedal, Rögl, da smo bili vsi, vsi, in da smo se razvili . . . Sedaj šele razumem, zakaj se ljudje zmerjajo med seboj s krasnimi priimki: ti bik, ti; ali pa: krava! Sami spomini na starodavne čase! — Sedaj umem, zakaj smo se včasih rogali drug drugemu:

Mi smo tičí
Pri poličí,
Vi ste živali
Pri bokali.

Vsi smo živali, vsi smo bili tičí, ali pa blizu na tem, da bi bili postali. Zato tudi pravimo: To je tiček! — Sedaj šele se mi je posvetilo, zakaj pravimo o pijančku: opico je pri-

Postlednje maziljenje. (Slikal Jouvenet.)

nesel domov. Sami spomini, ko smo bili še vsi opice in jih ni bilo treba šele nositi domov. Sedaj mi gre tudi v glavo, zakaj pravimo takim gospodičnam, ki jim vi požete podoknice in pišete zaljubljena pisma, ‚Backfische‘ ali pa ‚goske‘; vse to so bile, a so se razvile.“

„Oho, to je pa razžaljenje . . .!“ zavpil je dr. Stoff.

„Tako daleč se darvinizem ne sme raztegniti“, dostavil je Waldner, nežen kakor gospodična.

„Nikogar nisem hotel žaliti, najmanj pa gospodične. Hotel sem povedati, kako se dá stvar razlagati, nisem pa odobral takih priimkov.“

No, izgovarjanje ni nič pomagalo, vzeli so mi besedo. Dali pa so jo Kavljju, ki je začel tako-le:

„Živela zlata sloboda! Kdo vé za nas, kdo se zmeni za nas? ‚Bog visoko, a car daljoko‘, pravi ruska prislovica. On, ki bi utegnil pogledati za nami, je lepo med štirimi stenami svoje sobe, ob tem pa misli, kako verni smo vsi in pobožni. Veste kaj, potrdimo ga v tej dobri misli! Jutri pojdem k njemu ter se mu priklonim prav globoko pa pozdravim: ‚Hvaljen bodi Jezus Kristus‘, in mislil bo, da ga ni vernejšega človeka na vsej gimnaziji, kakor sem jaz. Potem povprašam, kakor je tisti sveto-pisemski mladenič vprašal: ‚Gospod, kaj mi je storiti, da bom imel v krščanskem nauku odlično? Tako neizmerno me veseli!‘ In od samega veselja mu bo zaigralo srce. Ha, ha!“

Ti zmajuješ morda z glavo in ne verjameš, da je mogoče kaj takega; a je resnično, kakor ti pišem.

In da ne bi kdo omahoval v dobrih sklepih in mislih, katere smo imeli danes, zabičeval nam je naposled vitez Korajža: „Le korajžo, fantje, le korajžo! Vse je z nami!“ — —

Popolnoma se je bil že storil mrak, ko sem šel proti domu. Po vseh cerkvah je zvonilo in vabilo vernike k molitvi za rajnike. Oh,

Saj jutri bo vseh mrtvih dan,
Vseh mrtvih dan!

Neznansko hudo mi je bilo pri srcu. Prišel sem do stolnice sv. Nikolaja: vsa je bila razsvetljena. Tajna sila me je vlekla noter . . . Cerkev vsa natlačeno polna; vsi glasno odgovarjajo mlademu bogoslovcu, ki moli na prižnici rožni venec. Vsem je polno srcé, saj molijo za svoje rajnike . . .

Kakšno nasprotje med popoldanskim zborovanjem in gorečo molitvijo v cerkvi! Kdo dela prav? Veda, kakor se šopiri v šolah? Potem torej ni duše, rajniki ne živé več, Boga ni, in molitve, ki kipé iz tisoč in tisoč src, oh, tako vroče molitve, spremljane s solzami in

vzdihljaji, vse te molitve so kakor dih sape, ki izgine brez sledú? Ne, ne, to ni možno . . . Človeštvo je od nekdanj molilo in s tem priznavalo, da mora bivati Bog; kadar pa je nehalo moliti, je propadalo . . .

Glej, take misli so mi rojile po glavi. In ko sem v temi korakal domov, stopili so mi rajna stara mati pred oči, kako radi so me imeli. In sedaj jih ni več, nikjer? Vse prah? O, grozna veda, ti lažeš, ti razdiraš človeško srce! In kako lepo je bilo, ko so mi pripovedovali doma v mladih letih, da nocojšnji večer se duše selijo iz vic v nebesa, celo noč da romajo, kar trumoma, ker se toliko moli zanje! Vse to naj bi bila gola domišljija? Vse to zvonjenje naj doni brez pomena tje v gluho noč, v mrzli zrak?!

Nemirna noč je sledila viharnemu dnevju. Sanjalo se mi je o titanih in Zevzu . . . Dopoldne sem šel na pokopališče,

Na tisto tiho domovanje,
Kjer mnogi spé nevzdrumno spanje,
Kjer kmalu, kmalu dom bo moj
In — tvoj . . .

In noge so me zanesle, saj veš, kam najprej. Na grob Jurčičev! Duh, ki je bival v njegovem telesu, ki je ustvaril tako krasne povesti, kje je? Izginil, kakor veter, ki pihlja mimo mene? Pisatelj, ki se je toliko trudil za svoj narod, jednak po smrti lahkoživcu, ki je v življenju le užival, jedel in pil? Oba prah in pepel, in drugega nič? Čemu si se trudil, ti, naš veleum, čemu uničeval svoje mlado življenje z neumornim delom? Čemu, če je vse — prah? O, koliko jih počiva v teh tihih grobih, ki niso vse življenje imeli nič dobrega, samo trpljenje, same bridkosti! In po smrti — nič? Nič, kakor bogataš, ki je plaval v veselju? Ne Boga, ne sodbe, ne večnosti? Strašna misel! Moja narava se upira tej misli. Ne, ni mogoče, ni mogoče! — Ves zamišljen sem se vračal s pokopališča. Sklenil sem, da hočem vprašanje o človeški duši, o njeni usodi po smrti temeljito študirati.

V mestu srečam Napoleona. Povabi me, naj grem ž njim. Vêde me v svoje stanovanje ter pokaže knjigo z napisom: *Briefe an einen Zweifler — von Jakob Balmes*. „Ivan“, vpraša me, „hočeš li, da skupaj čitava to knjigo?“ Podala sva si roke. Upam, da se bo uživalo.

Gledé na sinočni zbor pa sva bila oba te misli, da je težko umeti, kako se profesorju ljubi poučevati, če nas ima za same živali, in kako da si upa sploh priti v šolo, ko bi se vendar čisto lahko ta ali oni sredi pouka spomnil svoje stare navade, ko je kot opica skakal po vejah ali kot ris napadal druge živali za vrat ter jim trgal žile in pil kri iz njih in, spomnivši se te stare navade, skočil gospodu pro-

fesorju v obraz, zlasti ker se po nauku Darwinovem norost podeduje in tedaj v vsaki šoli najmanj polovica dijakov ni pri čisto zdravi pameti. Upam, da ti, dragi prijatelj, si še. Da si jo ohraniva oba, želi odkritosrčno

Tvoj

Ivan.

P. S. V poslednjem pismu sem ti bil obljubil, da ti pošljem pesem Mihičevo, katero sem dobil od njega, ko je odhajal na Dunaj študirat profesuro. Evo je!

Mladost, za mano si!

Ah, mlade ure, mladi dnovi,
Kam zginjate mi spred oči,
Ko širnega morjá valovi,
Kdar divji jih vihar podí?
Kam zginjate mi spred oči,
Ko jutranjih meglá kupovi,
Kdar solnce žarko jih topí?
Izginjate! — ne vem jaz, kam —
Samo to vem, samo to znam,
Da nikdar vas nazaj ne bo!
Trdó je pač, trdó,
Ko vzeti mi od vas slovó,
Oh, ni drugače!
Tu, náte, segam vam v rokó,
Čprav srce mi jedno plače,
Čprav mi rosno je okó!
Ah, dnevi mladi, ure mlade!
Če se razstati je
S prijatlom, — težko je!
Vendár srce mi ni brez nade,
Da pride dan še — srečni dan,
Ko dragi mi, nazaj poslan,
Zaneti spet ljubezni žar!
A vi, mladosti dnevi mili,
Oh, vi ne boste se vrnili
Nikdár, nikdár!
Oh, ljuto meni!
Za mano ste na vek zgubljeni!
Zastonj se trese glas proseč,
Zastonj okó se mi solzí:
Je ni po vas, oh! nade več.

Kako srce me zdaj bolí! —
Ko še po vašej sem livadi
Sprehajal se, o dnovi mladi,
Mi svet je bil še nepoznan,
In nepoznana njega stran
Hudobna, z zlobo zasejana.
Resnica ni bilà mi znana,
Da svet se v zlo in dobro loči,
Da tuli v njem vojská vihár.
Duh mi še nepoznavajoči
Ustavljaj se ob vsako stvár,
Pod skušnje palico trpel
Skelečo nisem še;
Zato se svet mi več je zdel,
Kot je.
Mlad se mi zdel je, bel in jasen,
Prost in prostran in krasen;
Ko videl solnce sem sijati
Iznad gorá v zeleni svet,
Sem mislil, da na onej plati
Za njim je drug obdók razpet,
Da drugo ž njega solnce sije,
Ki lepše, milše žarke lije,
In da trakovi solnčni sami
Zasijo jutri nad gorami
Bolj jasno in bolj milo. —
Zato pa krasno se svetilo
Mi solnce je.
A zdaj, ko prazna je
Do dnà, o skušnja, tvoja kupa,
Ki v srcu sladkost upa
Zastonj si mi budila,
Ki si od daleč sladka vsa,
Milobna vsa, od blizu pa
Takó grenko me okanila,
Zdaj vem, da solnca žar
Ne vé drugače se bliščati,
Kot se bliščí — nikdár,
Ne dnes in ne nobene krati.
Zato mi solnca žarki zlati
Ne sijo več lepó
Niti lepó, niti zlató —
In dvakrat hujšo bol trpim,
Mladost, o moj presladki raj,
Ko se s teboj razstajam zdaj,
Saj te na vek, na vek zgubim!

Ob stoletnici Riharjevega rojstva.

(Spisal J. Levičnik.)

(Dalje.)

Dober kristijan pričjenja dan in delo navadno z molitvijo angelskega češčenja; jednako tudi pokojni Rihar. Ko je bil še dijak, — kakor mi je sam pravil — učil se je nekega jutra na vse zgodaj šolske lekcije zunaj mesta na

polju. Tedaj šine Riharju v glavo dobra misel, priredi si papir in svinčnik ter sestavi napev pesmi Marijinega oznanjenja:

Bod' Marija počeščena,
Pravi angel k nji poslan.

Bil je to menda prvi plod njegove pevske nadarjenosti. Temu so sledili zdajci drugi, in kmalu so začele izhajati *Potočnik-Riharjeve pesmi*, sestavljene čvetero-glasno, česar pred Riharjem ni delal noben slovenski skladatelj. Da je potemtakem z Riharjem prišla nova dōba v našem cerkvenem petju, in da se slavni pokojnik z vso pravico smé imenovati njen pre-roditelj, tega pač nihče ne taji. A ne le zboljšanje cerkvenega slovenskega petja mu je bilo mari, skoro še v obilnejši meri mu je bilo latinsko cerkveno obredno petje pri srcu. Tega se je bil takoj l. 1826. v prvem letu bogoslovja poprijel z najsijajnejšim uspehom. To leto so namreč prvič peli v stolnici lamentacije, katere je čveteroglasno postavil Rihar sam. Svoje tovariše bogoslovce je bil za to prav dobro izuril. Po mestu o tem seveda še ni bilo nič znanega, torej na veliko sredo ni prišlo ljudij čez navado k popoldanskim molitvam. Pa — kolikor jih je prišlo — strmeli so o krasoti petja, in raznesli so po Ljubljani novico o tem naglo kakor blisek. V veliki četrtek pa, kolika prememba! Ljudij se je kar trlo po stolnici, a to ne le preprostega občinstva, ampak dovažale so ekipaže poslušalce najvišjih stanov v cerkev, kakor se je jednako godilo le o največjih cesarskih slavnostih. Kaj pa da! Ljubljana je bila takrat dokaj imenitnejše mesto nego sedaj. Svoj stan je imel v njej „governér“ čez Kranjsko in Koroško z naslovom stare „Ilirije“, svetovalci njegovi so bili že jako imenitni gospodje (jeden izmed njih je bil tudi grof Hohenwart, oče sedanjega slovečega državnika istega imena, ki je, kakor znano, rodom Ljubljančan ter veleposestnik na Notranjskem), kar je mestu dajalo velik ugled, pa tudi odlične, imovite in zraven tega visoko izobražene stanovnike. In to zanimanje za petje velikega tedna ni prenehalo, dokler je Rihar živel; pač pa so si prizadevali posnemati ga tudi po deželi, kjer je bilo količkaj pevskih močij. In to je bilo v mnogih krajih.¹⁾ Nadalje omenjam

¹⁾ Škoda je, da Rihar ni dal poleg svojih drugih latinskih skladb natisniti tudi psalmov velikega tedna. Vem, da so le redki izmed starejših duhovnikov, ki jih imajo morda še v čveteroglasni sestavi. Prav v srce me veseli in javno rečem: Hvala Bogu, da sem si jih pridobil iz literarne zapuščine leta 1864. v Železnikih umrlega semeniškega duhovnika č. gosp. Matevža Lotriča. Naslov jim je: *Toni Psalmorum Solemniorum*. — Tudi *Officium defunctorum* po Riharju uravnan, imam v lasti, in kadar pride do ponatiska Riharjevih skladb, tedaj bom rad postregel. Da se bodo Riharjeve kompozicije drugič tiskale, to se mi zdí gotovo. Valvasorja so vnovič izdali čez 200 let; Riharja, ménim, da bodo preje. — To-le mi je pa tudi šlo že mnogokrat po mislih: Kdo vé, ali je imel kdo toliko „zrajtála“, da je vložil Riharjeve skladbe v deželni muzej? Gallusove sloveče kompozicije so bile menda le na ta način otete pogina in ohranjene potomstvu. — Pis.

skladbe druge vrste, *Himne v praznik presvete Rešnjega Telesa*, ki so bile po drugi strani znamenite in lepe. Tudi le-te so se razširile s časom po deželi. Drug tak napev, po Riharju čveteroglasno postavljen, je bil spev: *Gloria laus* za cvetno nedeljo. L. 1842. sem ga slišal v stolnici. Skozi mozeg in kost je prešinjalo človeka, ko je slišal take napeve.

Dokler ni Rihar dal po tisku na svetlo slovenskih skladb, izkušali so mladi učiteljski pripravniki pridobiti si jih po zvijači. Skrivaj so zahajali na Šenklavški kor in ondi prepisovali shranjene napeve. Meni samemu so to pravili poznejši učitelji. Da bi ustregel občnim željam, izdal je na mnogo prigovarjanje okoli l. 1844. I. zvezek svojih napevov z naslovom: *Viže za svete pesmi perve bukvice od Blaža Potočnika, čveteroglasno postavljene od Gregorja Riharja*.

Med te napeve (78 jih je) uvrstil je tudi nekatere tedanjega ribniškega dekana Janeza Travnica, kakor sem že omenjal, in jih postavil čveteroglasno. Ko je l. 1843. izdal Blaž Potočnik, župnik v Št. Vidu nad Ljubljano, svojih pesem druge bukvice, sledili so jim tudi napevi okoli¹⁾ leta 1845. z naslovom: *Viže za svete pesmi druge bukvice od Bl. Potočnika, čveteroglasno postavljene od Gr. Riharja*.

Ta (II.) zvezek obsega prav za prav 68 napevov; med temi ima slovesna sv. maša *Bog pred Tvojim Veličastvom* sama zase deset odstavkov (posameznih napevov), *Črna maša (Requiem) I.* šest odstavkov, in *Črna maša II.* rávno toliko. Mislim, da II. zvezek obsega že same Riharjeve skladbe. Ker so se občinstvu vedno bolj priljubljale, izdajal je potem slavni pokojnik skladbe kar drugo za drugo. Le po večjem hočem vse to navēsti, da se vidi po jedni strani plodovitost in bogastvo Riharjeve pevske nadarjenosti, po drugi pa marljivost njegova.

III. zvezek ima naslov: *Napevi za svete pesmi iz Slave Marije od Blaža Potočnika, čveteroglasno postavljene od Gr. Riharja*. Obsega 13 Marijnih napevov.

IV. zvezku napis slove: *Napevi svetih pesem od Sv. Obhajila in Matere Božje, čveteroglasno postavil Gregor Rihar*. Ta obsega deset napevov, pa sta dva sestavno in razstavno postavljena.

V. zvezek ima napis: *Napevi svetih pesem od Matere Božje in sv. Obhajila, čveteroglasno postavil Gregor Rihar*. V tem zvezku je 18 napevov, in je že drugič natisnjen.

¹⁾ Letnic natiska nima nobeden teh dveh napevskih zvezkov.

VI. zvezku je naslov: *Napevi svetih pesem od Matere Božje, čveteroglasno postavil Gregor Rihar*. V njem je 12 Marijinih napevov.

VII. zvezka naslov je: *Napevi svetih pesem Matere Božje, čveteroglasno postavil Gregor Rihar*. V tem zvezku je 16 napevov za šmarčni mesec majnik. Besede vseh teh pesem so preložene iz nemščine po knjigi: „Die Maiandacht von J. A. Kaltner v. J. 1856“, tedaj rabljive tudi v cerkvah, kjer se nemški poje.

VIII. zvezek obsega z naslovom: *Maša, sestavno in razstavno čveteroglasno postavil Gregor Rihar*. Kyrie, Gloria, Graduale, Credo, Offertorium, Sanctus, Benedictus, Agnus in Konec. Dodan je še napev na: „Pred Bogam“ in „O kropljenju med letam“ (Asperges).

IX. zvezku je naslov: *Maše sestavno in razstavno čveteroglasno postavil Gregor Rihar* ter obsega osem napevov na „Pred Bogam“, jeden adventni, dva božična, jeden obhajilni in jeden napev „pri blagoslovu“.

X. zvezek, izdan menda že po Riharjevi smrti, slove: *Velika Maša, čveteroglasno sestavno in razstavno postavil Gr. Rihar, bivši organist in zakristan v Ljubljanski stolnici. Založnica Jera Rihar*. Obseg: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Benedictus in Dona. (Pridejana je Marijina pesem: *Morska zvezda* Gr. Riharja mlajšega.)

XI. zvezek ima naslov: *Thesaurus* ter obsega 21 himen in slavospevov o presv. Rešnjem Telesu. Besede so latinske; ker je pa menda do malega že vse č. gospod Janez Bilc poslovenil, pojó se tudi lahko v domačem jeziku.

XII. Poleg teh navedenih zvezkov je izdal rajni slavni skladatelj še 24 posamnih pôl svetih pesem, med katerimi je: dvainšestdeset o *Materi Božji*; tri o *svetem Obhajilu*; štiri za *sveti Večer*; šest o *Svetnikih in Svetnicah*; jedna *Ozir v nebo*; dve *Molitev*; jedna *Gospodov dan*; jedna *Zaupanje v Boga*; jedna *Svečnica*; jedna *Kje je kristjana pravi dom*; in jedna *Angelj varh*.

XIII. Jednako je na sedmih posameznih pôlah natisnjenih 13 *Tantum ergo*.

Da je slavni pokojnik skrbel tudi za pošteno svêtno petje, pričata nam:

XIV. zvezek z naslovom: *Venec čveteroglasnih pesem. Zložil in izdal Gregor Rihar*, ki obsega 17 napevov; in

XV. zvezek, ki ima naslov: *Narodni napevi za trojespev, čveterospev in glasovir postavil Gregor Rihar* ter obsega 15 napevov.

Vseh tiskanih Riharjevih napevov je okoli 350; okoli dvesto pa so baje našli po njegovi

smrti še nenatisnjenih, kar pač kaže, kako plovite in bogate so bile njegove pevske ideje. Kar jih je rajnik objavil, razvrstiti se dadó v pesmi: mašne, obhajilne, Marijine in za razne praznike, sploh: za vse cerkveno leto. Vse pa, bodisi cerkvene ali svetovne, so obudile občudovanje povsodi, kjerkoli so zadonele. Kako se je poveličevala božja čast po naših cerkvah, po božjih potih ter o raznih prilikah z Riharjevimi pesmimi, vse to je zavednim in pobožnim Slovencem dobro znano. Neki župnik mi je zatrjeval: „Včasih smo se praznikov veselili že zaradi lepih pesmij v cerkvi.“ — Navêdem naj pa vendar še kak drug dokaz za svoje besede. Ko je bil nadarjeni in spretni pevec r. gospod A. T. bogoslovec v Gorici, navadil je bil nekatere svoje kolege-bogoslovce Riharjeve himne iz „Thesaurus-a“. Ko so jih na praznik svetega Rešnjega Telesa pri procesiji zapeli, kar do takrat menda v Gorici ni bila navada, bila je zbrana množica zaradi nenavadnega, zraven pa izbornega petja kar iznenajena. Da, celó v Rimu je znana Riharjeva pesem sv. Neže: *Pustite me nevesto* vzbudila burno pohvalo. Ko so leta 1888. naši slovenski romarji obiskali večno mesto, prišlo jih je nekega dné več tudi v cerkev sv. Neže „extra muros“. Naključje je nanoslo, da je tam kakor bolj na tihem in osamljenem kraju ravno imel cvet rimske aristokracije pevsko vajo za neko produkcijo. Prihod romarjev je zbrano pevstvo sicer nekoliko iznenadil; vendar so se kmalu tako osrčili, da so izrazili željo, naj romarji zapojó katero pesem iz svoje dežele in v materinem jeziku. Našim romarjem se je zdelo v cerkvi sv. Neže najprimernejše zapeti njej v čast prej omenjeno Riharjevo pesem, ki je že po melodiji prijetna. Naključje je bilo še nanoslo, da so bile med romaricami one ljubljanske krakovske pevke, ki so bile, sicer preprosta dekleta, vendar gledé na izurjenost na dobrem glasu; srečen slučaj je dalje še nanesel, da sta bila med temi romarji sloveči tenorist g. L. Z. in ne manj sloveči basist g. M. A. Lepa pesem sama na sebi, zraven pa še izborna zapeta, je kar magično vplivala na zbrano imenitno rimsko pevstvo, tako, da so jim kar v cerkvi navdušeno jeli ploskati. To je bilo pač lepo priznanje Riharjevi pesmi. — Neki drug razsoden gospod mi je pravil, da je bil na Dunaju nekoč pri znamenitem koncertu, kjer so zapeli vmes tudi Riharjevo skladbo *Savica*. Neki navzoči Rus je bil ob lepoti te pesmi tako navdušen, da ni hotel prenehati od burnega odobravanja. „Slava Rihar! „živio Rihar!“ klical je kar na ves glas. — Dalje vemo o jako spretnem sedanjem organistu, da je bil v službovanju v večjem mestu slovenske Štajerske zaradi tega

posebno priljubljen, ker je — četudi sam skladatelj — pogosto rabil v cerkvi Riharjeve skladbe. — Tudi moja malenkost so svoječasno naprosili, da sem pošiljal Riharjeve muzikalije na Hrvaško in Koroško, kjer so jih želeli imeti in prepevati.

Da bi Riharjeve skladbe tehnično presojevali in ocenjevali, ni namen našega spisa.

Ne pripisujem si tudi potrebne vednosti za to. Kdor ima veselje in zmožnost, zraven pa tudi pošteno voljo, lahko to sam stori, saj so skladbe zapisane, in prav je, da so ostale zapisane. Tega pač Riharju ne more nihče odreči, da je zlasti tretji glas (tenor) umel tako umetno in prijetno staviti, da je ob mnogih pesmih človek res kar iz sebe, ko jih sliši. (Konec.)

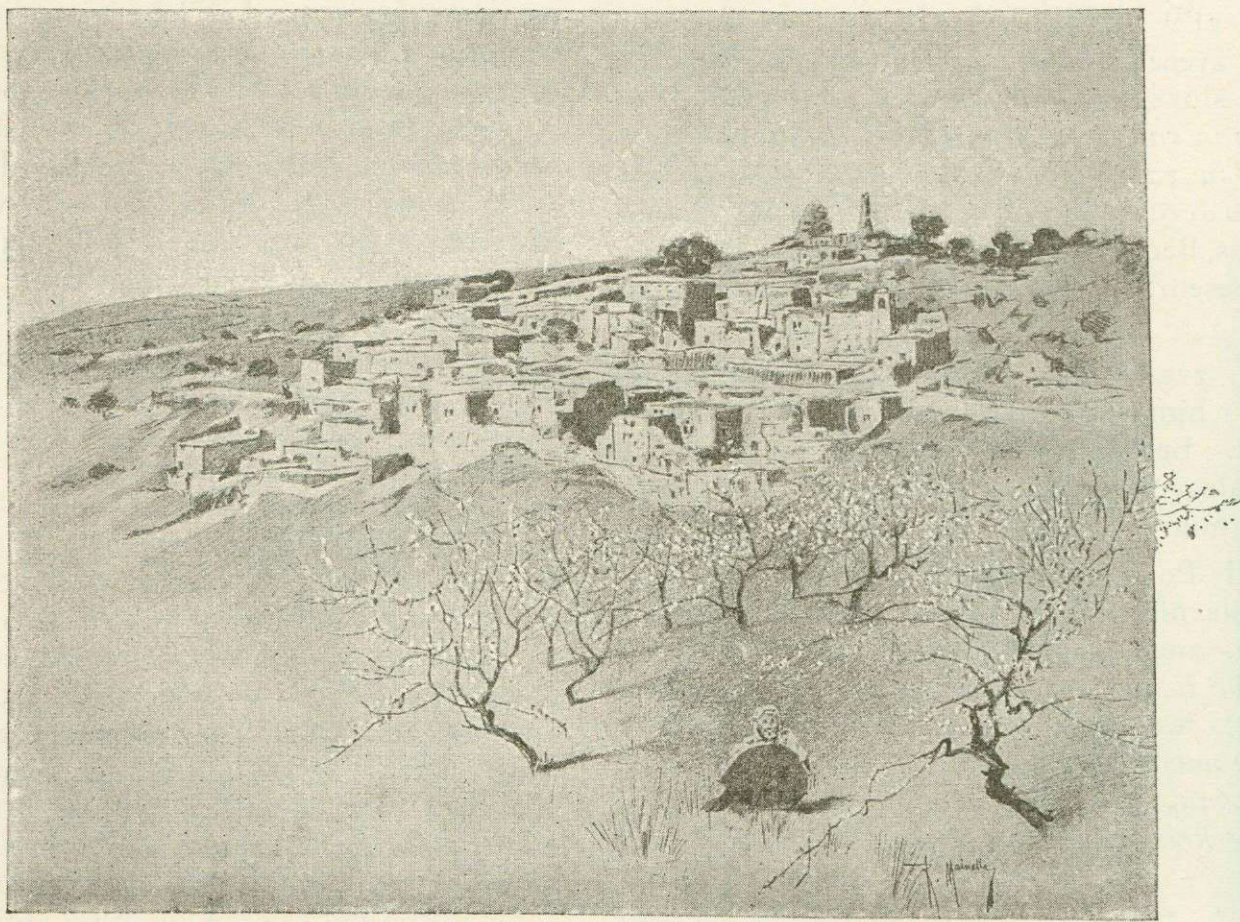
K Jordanu in Mrtvemu morju.

(Spisal dr. Fr. Sedej.)

(Dalje.)

Za kake pičle tričetrt ure dospem v Betanijo, ki dandanes slove pri Muhamedancih el-Azarije t. j. pokvarjeno iz latinskega La-

zarium. Da sta res nekdam tu stala grob Lazarjev in blizu njega vas Betanija, ni treba dvomiti. Oddaljenost današnje Betanije od Jeruzalema

Betanija.

se vjema s 15 stadiji t. j. 45 minut, katere omenja sv. Ivan evangelist (XI, 18). Ugovor, da v današnji Betaniji ni mogel biti grob Lazarjev, ker Judje niso smeli v vasi ali v mestu pokopavati mrtvih, odbije se lahko, ako pomnimo, da je bila nekdanja Betanija malo dalje od Lazarjevega groba in sicer bolj proti Oljski gori. Todi je namreč šla stara pot v Jeruzalem, ki se še danes rabi in po kateri je najbrže hodil tudi Kristus.

Današnja Betanija (el-Azarije) se vzdiguje stopinjasto ob južnem rebbru Oljske gore v nekem kotu tik današnje ceste; iz kota se odpira pogled v spodnjo dolinico. Okoli vasi, posebno pa v dolinici, rastejo oljke, figova drevesa, mandelji in na polju nekaj žita. Kraj je prijazen, miren, idiličen. Sedaj sem razumel, zakaj je Kristus rad semkaj zahajal oddahnit se sredi prijazne mu družine Lazarjeve in iskal

zavetja pred svojimi preganjalci, jeruzalemskimi pismarji in farizeji.

Vas sama pa je skoro razvalinam podobna in šteje kakih štirideset ubožnih muhamedanskih hiš; na vrhu vasi zazreš v nebo štrleče ostanke nekega stolpa, katerega je bila sezidala 1138. l. Melizenda, soproga jeruzalemskega kralja Fulkona, da bi varovala od nje razširjeni samostan benediktink, katerega je pa ne dolgo po tem razdejal divji Saladin.

Blizu tega stolpa so razvaline takozvane hiše Lazarjeve in njegovih obeh sester, kjer se je menda vršila ona večno lepa in poučna evangeljska dogodba, ko je Izveličar rekel slovesno in pomenljivo: „Marta, Marta! skrbna si in veliko si prizadevaš. Pa le eno je potrebno. Marija je najboljši del izvolila, kateri ji ne bo odvzet.“ (Luk. X, 38 nasl.) Hišo so si prisvojili oo. frančiškani ter v njej l. 1868. priredili kapelo.

Ne daleč od todi proti severo-vshodu blizu turške molilnice je v neki ulici vhod v Lazarjevo grobnico. Čuvaj mohamedanec ti za mali bahšiš prižge svečice in te vodi po šestindvajset razdrtih stopnicah v mali podzemeljski hram, 3 m dolg in 2 m širok. Tu so postavili oo. frančiškani oltarček, da na njem v petek pred tiho nedeljo mašujejo. V tem hramu je stal Kristus s sestrama Lazarjevima in ljudstvom, ko je v spodnji votlini pokopnemu Lazarju vsemogočno zaklical: Lazar, pridi ven! V tleh je četverovoglata odprtina, iz katere vodijo tri stopnice v spodnjo, obokano votlino, okoli 2 m dolgo in široko. Tu je bilo po judovski šegi vloženo ali položeno telo umrlega Lazarja. Najprej je Kristus ukazal odvaliti kamen, zapirajoč vhod v spodnjo votlino, in nato je obudil Lazarja od mrtvih. Že ob času Evzebija in sv. Jeronima je bila sezidana nad grobom, kjer se je vršil jeden izmed največjih Kristusovih čudežev, mala cerkev in pozneje velika bazilika. Grob je torej avtentičen. Okoli groba, ki je bil zunaj Betanije, so zaradi romarjev sezidali hiše, in takó je nastala današnja vas el-Azarije (Lazarium).

Proti zapadu kažejo hišo Simona gobavca, kjer je Marija, sestra Lazarjeva, Gospodu nogé mazilila, predstavlja njegov čestiti pokop. Po zgoraj navedeni hipotezi bi se morala ta hiša kakor tudi hiša Lazarjevih sester iskati nad današnjo vasjo, kjer je videti ostanke kapnic.

Zapustimo prijazen kraj, posvečen tolikokrat z Izveličarjevo navzočnostjo, in udarimo jo naprej po cesti proti Jerihi. Za nami je sedaj obdelani svet, pred nami se odpira — puščava. Onstran Betanije vidimo zadnjo vas, ležečo na skalni

planoti, z imenom Abu-Dis. Celo pot od Betanije do Jerihe ne uzrè ti okó ne drevesa, ne živali, ne hiše. Tu se začnjenja raztezati jednolična judejska puščava, ki je tudi v starih časih bila nerodovitna, mrtva kakor bližnje Mrtvo morje, kakor se iz formacije tega sveta na prvi pogled prepričaš. Sveta dežela je nekdanj zaradi svoje rodovitnosti slovela. Cedila sta se po nji, kakor sv. pismo pravi, mleko in méd; dandanes pa je pustejša in grša kakor naš Kras. Zemlji manjkata zelena odeja in „prst“, ki se napravi iz gnijočega rastlinstva n. pr. iz ovenelih drevesnih listov. Gaje in gozde je posekala sekira oratarjeva in sovražnikova. Koliko bojnih trum je hrumelo skozi to deželo, ležečo sredi kulturnih nekdanjih narodov, koliko bitev se je tu izvojevalo! Kar pa je še ostalo lesovja, uničil je nomad Beduvin¹⁾ ali pa ljuti Turčin. Za vsako sadno drevo moraš dandanes v sveti deželi plačati turški vladi davek. Zato pa leni mohamedan ne sadi dreves. Najbrž so vzrok puščavnemu današnjemu svetu tudi geološke izpremembe, ker se je zapazilo, da se zemlja vedno bolj vzdiguje nad morsko višino. Ali judejska puščava, prag pred Mrtvim morjem, je bila od nekdanj taka ko dandanes. Zgodovina molči popolnoma o kakih naselbinah, vaseh in mestih po tej puščavi. Pač pa se skrivajo v njenih jarkih in votlinah tolovaji in Beduvini, kakor nekdanj kralj David, bežeč pred Savlom in Absalomom.

Naša pot se zadaj za Betanijo vzdiguje do male višave, kjer je po besedah sv. evangelija (Iv. XI, 20.) Marta šla Jezusu nasproti in mu rekla: Če bi bil Ti tukaj, ne bil bi umrl moj brat (Lazar). Sporočilo je pripelo ta dogodek tudi nekemu kamenu v grški cerkvi, ki leži deset minut proč od Betanije proti vshodu, od koder je tedaj Kristus res prihajal. Romarji poljubujejo ta kamen (petra colloqui). Za kakih drugih sedem minut pridemo po ovinkih strme ceste, ki pa na Turškem seveda nima držajev, v dolinico Uadi el-Hôd, t. j. dolina napajanja (napajališča). Ime je dobila od korita, v katero se izliva studenec — jedini v tem kraju tje doli do Jerihe. Za četrto ure zagledamo v ozki dolinici ta studenec tekoč po žlebu izpod lepega oboka ter zbirajoč se v koritu, podobnem sarkofagu. Voda je precèj obilna in celó pitna. Pokušamo jo, ali ne gre nam v slast, ker je mlačna in plehka, kakor vse vode svete dežele.

(Dalje.)

¹⁾ Slišal sem, da je tudi Madjarju pastirju v posebno slast, če najde osamelo drevo na planjavi. Kar plane nanj s svojim nožem in je obdeluje, seče in reže, dokler ne ostane samo deblo.

Književnost.

Slovenska književnost.

Da ne zaostanemo preveč, ozrmo se mimogredé v nekatere književne novosti slovenske. Ako bo prilika, obdelamo pozneje to in ono delo natančneje.

Pesnika Krilana zbrani izvodi so pred nami; podala jih je „Slovenska knjižnica“ v Gorici v treh zvezkih. 1. zvezek: **Poezije**. Zložil Josip Pagliaruzzi-Krilan. V Gorici. Založil Anton Klodič-Sabladoski. 1887. 8°. Str. 144. Cena 50 kr. — Ta zvezek ni sedaj na novo natisnjen, marveč že leta 1887.; a ker se ga je takrat malo razprodalo, gre sedaj med svet v novih platnicah in za nižjo ceno. — 2. zvezek: **Poezije**. Zložil Josip Pagliaruzzi-Krilan. II. V Gorici. Izdal Anton Klodič-Sabladoski dne 15. decembra 1895. 8°. Str. 152. Cena 50 kr. — 3. zv.: Josip Pagliaruzzi-Krilan. **Zbrani spisi**. III. knjiga. V Gorici 1896. Izdal Anton Klodič-Sabladoski. 8°. Str. 152. Cena 60 kr. — Ta zvezek opisuje tudi življenje pokojnikovo in podaje nekaj slik. Večina vsebine so Krilanovi spisi v nevezani besedi.

Doneski za zgodovino Alojzijevišča. Nabrajal o petdesetletnici vodja dr. Jos. Lesar. Ponatisek iz „Zgodovinskega Zbornika“. V Ljubljani, 1896. Založilo Alojzijevišče. Tiskala „Katoliška Tiskarna“. 8°. Str. 73. — Ta za našo kulturno zgodovino važna knjižica je slavnostni spis ob petdesetletnici našega Alojzijevišča. Letos se je namreč praznovala petdesetletnica, odkar je velikodušni slovenski mecenat Anton Alojzij Wolf ustanovil ta zavod. Dne 1. mal. srpana t. l. je bil v ta spomin „Slavnostni večer“ z zanimivim vsporedom; zlasti je omeniti, da se je peval nalašč za to priliko zloženi in uglasbeni „Mladi mornar“.¹⁾

Veliki katekizem ali krščanski nauk. Izvirnik potrdili vsi avstrijski škofje, zbrani na Dunaju dne 9. aprila 1894. Velja 40 kr. V Ljubljani 1896. Tiskala „Katoliška Tiskarna“. Založilo knezoškofijstvo ljubljansko. 8°. Str. 224.

Knjižnica za mladino. Ustanovila: „Zaveza slovenskih učiteljskih društev“. Izdajatelj in odgovorni urednik Andrej Gabršček. Sn. 7: Razne pripovedke. V Gorici. Str. 159. Cena 40 kr. — Snopič 8: Antona Martina Slomška „Spisi zbrani za mladino“. I. snopič za srednjo stopnjo. Str. 80. Cena 20 kr. — Snopič 9: Plemenita srca. Povest za mladino. V Gorici. Str. 103. Cena 20 kr. — Snopič 10—11: Antona Martina Slomška „Spisi

¹⁾ Mladi mornar. V spomin rajnemu knezoškofu Antonu Alojziju Wolfu o petdesetletnici Alojzijevišča za šesteroglasni mešani zbor se samospjevi zložil Anton Förster. Op. 61. V Ljubljani, 1866. Založilo Alojzijevišče. Tisk „Katoliške Tiskarne“. 4°. Str. 11. — Tekst zložil dr. Jos. Debevec. — Skladbo so jako hvalili.

zbrani za mladino“. I. pesmi. 2. snopič za višjo stopnjo. Str. 187. Cena 40 kr. — Snopič 12: Hudoben tovariš. Iz srbščine. — Zmrzle solze na cvetkah Marije Antoinette, francoske kraljice. Iz francoščine. V Gorici. Str. 84. Cena 20 kr. — Snopič 13—14: Pesmi cerkvene in druge. Zložil Andr. Praprotnik. (S sliko.) V Gorici. Str. 192. Cena 50 kr. — Snopič 15: Zeleni listi. Kratke pripovedi za otroke, stare 6 do 10 let. Po Francu Wiedemannu poslovenil Anton Brezovnik, učitelj. V Gorici. Str. 96. Cena 25 kr. — Snopič 16: Antona Martina Slomška „Spisi, zbrani za mladino“. III. snopič. Basni, prilike in povesti za nižjo in srednjo stopnjo. V Gorici, 1896. Str. 80. Cena 25 kr. — Snopič 17—18: Tatarji na Moravskem ali Bog ne zapusti svojih služabnikov. — Gozdne cvetke ali štiri povesti in tri krajše razprave. V Gorici, 1896. Str. 158. Cena 50 kr. — Sn. 19: Slavoj in Ljudmila. Milosrčna brat in sestra. Zbirka kratkočasnih in poučnih pogovorov o živilih. I. del. V Gorici, 1896. Str. 95. Cena 25 kr. — Snopič 20: Bogdanova mlada leta. Svojim prijateljskom napisal Ludovik Černež. — V Gorici, 1896. Str. 79. Cena 25 kr. — Snopič 21: Pisanice. Slovenski mladini spisal E. Gangl. V Gorici, 1896. Str. 79. Cena 25 kr.

Pedagogiški letnik. VI. tečaj. 1896. S podobami in prilogo. Izdalo in založilo „Pedagogiško društvo“ v Krškem. V Ljubljani 1896. Natisnila „Narodna Tiskarna“. 8°. Str. 252. Cena 1 gl. 50 kr. — Vsebinska je mnogovrstna; n. pr. „Frančišek Ser. Jamšek“, življenjepis, „Situacijski črteži in risanje zemljevidov“, „O lepopisji v ljudski šoli“, „Ozir po pedagogičkem polju na Slovenskem (1892 do 1896)“, „Donesek k strokovni terminologiji“ in drugo.

Karmelska bratovščina sv. škapulirja. Za Slovence po knjigah Serapion in Celinšek posnel P. Ladislav. Samozaložba. Tiskal Jos. Krajec v Novem mestu. 16°. Str. 45. Cena 7 kr.

Velika Pratika za navadno l. 1897., ki ima 365 dnij. Na svetlo dala c. kr. kmetijska družba. V Ljubljani. Natisnili in založili J. Blasnikovi nasledniki. Cena 15 kr.

Slovenska pratika za navadno leto 1897., ki ima 365 dnij. V Ljubljani. (Tiskarna Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.)

Zvezdoslovni koledar za mesec listopad.

Venera se kaže kot večernica, ki pa zgodaj zahaja. Mart in Jupiter sta čim dalje svetlejša. 13. dné se vidi mnogo utrinkov v ozvezdju leva.

Socijalni pomenki.

(Dalje.)

VI. Socijalistični poskusi.

(Armenci. Dve dogodbi iz Šahnâmeja. Kitajci.)

Teorije bodi za sedaj dovolj! Morda si isto mislijo tudi bralci, ki prebirajo naše pomenke. Toda treba je bilo pojasniti nekaj osnovnih pojmov. Kdor se je vglobil vanje in jih razmišljal, ne bo mu brez haska.

Odslej pa nekaj časa nečemo več stresati modroslovske puščobe, marveč gremo že danes z abstraktne višine na istinita tla. Popisati hočemo nekaj socijalističnih poskusov, da iz zgodovine zajamemo potrebne nauke za bodočnost. Poglejmo torej nazaj, da bomo potem bolje videli naprej!

Pričnimo z vshodom! Gotovo je vsem našim bralcem znana krščanskih Armencev žalostna usoda pod turško vlado. Od dné do dné več trpijo. Nekateri nemški socijalni demokratje so hoteli ob tej priliki izrabljati tudi Armence za svojo skrhamo stvar. Lagali so po svojih listih, kako se med Armenci širi socijalna demokracija. Toda ta laž je bila vendar-le predebela. Dasi je celó voditelj armenske vstaške stranke, Nazarbek, stopil v nekakšno zvezo s socijalisti, vendar je novica o armenskih socijalnih demokratih celó v stranki sami našla ljudi, ki so jo odločno zanikavali. Saj v resnici ne more biti bolj bedaste trditve, nego narodno-politično gibanje tvesti s socijalno demokracijo.

S tem torej ni nič. Toda v armenskem obližju imamo prave pravcate socijaliste. Da si ne bo kdo brez potrebe ubijal glave, omenjamo takoj, da ne govorimo o sedanjem času, marveč o sajasti prošlosti.

Na perzijskih tleh zasledujemo prve socijalistične komuniste, ki so bili v nekem oziru še srečnejši od naših. Imeli so namreč pesnika, ki je opeval njihova dela, njihovo rojstvo in, žal, tudi njihov pogin.

Ta pesnik ni drug kakor sloveči Firduzi; v svoji kraljevi epopeji — Šahnâmeju, je izteknil in opeval tudi perzijske socijaliste. Koliko je zgodovinske resnice v Firduzijevem delu, ne moremo in ne maramo preiskovati. Sodimo tudi, da se težko najde kak zgodovinar, ki bi se lotil prebrati in, kar je še hujše, zgodovinsko oceniti Firduzijeve muze ogromno delo.

Prav za prav nas to tudi malo skrbi. Dovolj zanimivega je za naše pomenke, če pokažemo, da je že Firduzijeva lira brenkala v socijalističnih akordih. Za to se gre, da zasledujemo

idejo in v tem oziru zajemljemo tudi iz Šahnâmeja.

Firduzi v često dolgočasnem redu opeva perzijske kralje, njihovo slavo in sramoto. Ob času kralja Kobada ima vpleteno tudi žalostno povest jednega najstarejših, če ne v obče prvega socijalno-demokratskega državnika na svetu. Čujmo torej!

Imenovani kralj Kobad je imel za svojega zakladnika — po domače bi rekli finančnega ministra — nekega „častihlepnega, zgovornega, učenega in duhovitega moža“ (kakor ga opisuje Firduzi), Mazdeka po imenu. Ta perzijska ekscelencija je bil prednik naših Marksov, Engelsov, Lassallov, Kautskyjev in, kakor se jim že pravi, vseh drugih socijalističnih voditeljev. Hodil je med ljudstvo in „prirejal shode“, kjer je s svojo mogočno besedo oznanjeval blagovest enakosti in bratstva. Vse bodi skupna last; razlike med bogatini in siromaki, med posestniki in delavci ne sme več biti.

Poslušajmo še njegove besede po Firduzijevi pesmi:

Ubožec bodi bogatinu jednak,
Preveč noben, dovolj imej vsak!
Povsod odstavi enakosti moč
Bogastvo in „moje“ in „tvoje“ proč!
Žené in hiše, posestva vsa
Jednako naj vživa jih množica!

— — — — —
To vera pravi; kdor ni za to,
Pred samim Bogom proklet naj bo!

To so krepke besede. Vrhu tega pa je bil tudi čas ugoden za perzijskega socijalista. Zavlada je huda lakota, in stari finančni minister je brž izprevidel, kako bi se dala premagati. S svojimi govori je vnmal ubožno ljudstvo, naj se obrne do bogatinov in zahteva od njih, da mu odpró svoje žitnice, blagajnice itd. in naj se pošteno v vseh stvaréh delé s siromaki. Ljudje so seveda z največjim veseljem poslušali Mazdeka in hudi dnevi so se bližali perzijskim bogatašem. Slabotni kralj si ni mogel pomagati in, kakor poje Firduzi, se je celó sam priklonil Mazdekovim pristašem. Brez strahú smemo trditi, da je perzijski Kobad brez dvojbe prvi kralj, ki je potegnil s socijalnimi demokratí.

Vendar se ni radikalna Mazdekova družabna preosnova zvršila tako gladko, kakor bi bilo pričakovati. Ustavil se ji je mladi kraljevič Kesra Nuširvan. Ta mladenič ni mogel umevati silovitega Mazdekovega nauka in javno

se je izrazil, da je treba pač daljšega premisleka, predno se Perzija preosnuje po Mazdekovi teoriji.

Zahteval je šest mesecev odloga, da se stvar temeljito preuči in premisli. Kraljevičev svèt je prodr. Kesra zbere krog sebe najmodrejše može celega kraljestva; ž njimi je hotel razmišljati in preotravati socialno vprašanje in njegovo najnovejšo razlago. Posvetovanja so se srečno zvršila, in po določenem času pozove mladi princ Mazdeka k javnemu razgovoru. Razgovor je bil jako slovesen. Mazdek je zagovarjal svoje trditve, in malo da mu ni zbor že pritrdil. Tu vstane neki govorniško nadarjen kraljevičev prijatelj in njegov spremnik — mobed. Firduzi nam opisuje njegov nagovor proti Mazdeku tako-le:

Ti, modrijan, nas vabiš v past
Za skupnost žen in za skupno last.
Če bodo pa skupne nam vse žené,
Kedo za očeta, za deco izvé!
Če bodo jednaki vsi povsod,
Kedo bo še sluga, kedo gospod?
Kedo bo še delal, se péhal z rokó?
Od greha se čednost ločila ne bo.
Kedo bo umrle v lasti sledil?
Iz kralja bo kmet si norce bril.
V puščavo se svet izpremenil bo;
Gorjé ti, Iran, če bo vse tako!
Če vse bogato, kdo kupec bo?
Če vsi gospodarji, služabnik kedo?
Pobožna vera tako ne učí;
Skrivaj ti kak „div“ je preslepil očí!
V peklo zapeljuješ uboge ljudi.
Krivica in greh se pravica ti zdí.

Ta govor je pomagal. Mazdek se ni mogel več opravičevati. Huda mu je bila; z uma svitlim mečem je bil premagan. Kralj se je razjezil in njegovega socializma je bilo popolnoma kraj. Izročil je Mazdeka svojemu kraljeviču Kesri-Nuširvanu, naj stori ž njim, kar mu drago.

Poziv slovenskim skladateljem!

Odbor „Slov. pevskega društva v Ptuj“ razpisuje s tem dve častni nagradi à 80 kron a. v. za dve najboljši skladbi za moški ali mešani zbor, ter se obrača do vseh rodoljubnih slovenskih skladateljev z iskreno prošnjo, da se temu pozivu v povzdigo in razvoj domačega petja častno in mnogobrojno odzovejo.

Opozarja se, da se bo oziralo v prvi vrsti na takšne skladbe, ki morejo navdušiti preprosti

Kesra je temeljito ozdravil vse socialiste. Dal jih je 3000 zabiti z glavo v zemljo, potem je privêdel k njim ponesrečenega Mazdeka, pokazal mu zapeljane ljudi in dejal: „Glej, to-le je vskalilo iz tvojih nauk!“ Njega samega pa je dal obesiti na visoko drevo z glavo navzdol in ga s pušicami umoriti.

Tako se je končal po Firduziju prvi praktični socialistični poskus na svetu.

Firduzi ima vrhu te zanimive povesti še jedno, ki nam prav tako živo slika žalostne posledice socialističnega komunizma. Čujmo še to!

Kralj Bahram potuje po svojem kraljestvu. Kamor pride, vsprejmó ga z največjo častjo, povsod mu kaže ljudstvo na vse mogoče načine svojo udanost in ljubezen. Samo v jedni vasi, skozi katero ga vodi pot, ne zmeni se nihče zanj. Brez slavnostnega nakitja so hiše; o kakem slovesnem vsprejemu ni ne duha, ne sluha. To razjari mogočnega Bahrama in v svoji jezi naroči dvorniku — mobedu, naj pokonča vso vas. Zviti mobed preišlja in preudarja, kako bi se dalo to izvésti, da bi bilo najmanj škode njemu in kralju. Modra glava jo izkuha.

Svest si svoje stvari, skličé vaščane in jim razglasi, da je kralj v svoji dobrotljivosti sklenil na poseben način odlikovati celo vas. V njegovem imenu naznani čudečim se vaščanom, da velja odslej zanje neomejena sloboda in popolna enakost. Mobed jo je uganil. Vaščanje so takoj jeli rabiti svoje nove pravice, in v kratkem času so drug drugega pobili. Vas je bila do zadnjega človeka uničena. Pokončala jo je socialistična ideja.

Bodi, kar more, zgodovinskega jedra v teh dveh dogodbicah. Brezdvojbeno nam kažeta, da je vsaj v Firduzijevem času moralo biti socialistično načelo že znano. Sicer bi ne bil slavni pesnik tako jasno in določno izkušal prepričati svojih bralcev in poslušalcev, kam vodijo take sanjarske ideje.

(Dalje.)

narod v najširšem pomenu, torej bodi pesem veličastna, lepa, preprosta, a ne pretežko umetna.

Rokopisi naj se blagovolijo odposlati podpisannemu odboru — ime skladatelja v posebnem zavitku — do novega leta 1897.

Ptuj, dné 10. kimovca 1896.

Odbor „Slov. pevskega društva“.